
CĂRȚI VEST-EUROPENE ÎN BASARABIA: CĂI DE DIFUZARE ȘI CONTROL GUVERNAMENTAL (1812-1862)

Andrei Emilciuc

Problema propusă în acest articol nu este absolut inedită în istoriografie, ea fiind abordată, e adevărat mai mult tangențial, în câteva studii atât din perioada de până la 1991, cât și după aceasta. Ținem să amintim în acest context contribuțiile istoricilor E. Levit (Levit 1981), D.C. Grama (Grاما 1990), M. Danilov (Danilov 2005), Șt. Lupan (Lupan 2010) etc.

Ne-am propus ca cadrul cronologic al temei abordate să aibă ca limită inferioară anul 1812, an în care, prin pacea de la București din 16/28 mai, teritoriul dintre Prut și Nistru, denumit impropriu Basarabia, a fost anexat la Imperiul Rus, iar ca limită superioară anul 1862, marcat prin adoptarea la 12 mai a unui nou Regulament al cenzurii, care a adus cu sine trecerea unor atribuții importante în ceea ce privește controlul circulației literaturii străine în seama Ministerului Afacerilor Interne. Includerea cenzurii în evidența unui organ exclusiv de forță a însemnat intensificarea controlului asupra maselor, statul rus fiind nevoit să adopte măsuri împotriva mișcării revoluționare ce lua amploare, iar această schimbare radicală reprezintă un argument solid în fixarea acestei limite cronologice la tema propusă.

În abordarea problemei circulației cărții vest-europene în Basarabia ne propunem să analizăm în special izvoarele de arhivă, cu precădere cele din fondul 2 – Cancelaria Guvernatorului Basarabiei, al ANRM, care conțin date relevante în privința căilor de difuzare a literaturii vest-europene și măsurile guvernamentale adoptate cu scopul de a controla și a preveni pătrunderea lucrărilor neconcordanțe cu legislația rusă de domeniu.

Aparent, din punct de vedere documentar, problema circulației cărții vest-europene în Basarabia poate fi investigată foarte ușor analizând registrele vamale. Cu regret, informațiile cuprinse în aceste acte de evidență sunt foarte seci, și nu ne oferă decât detalii „cantitative”. Aceasta deoa-

rece, potrivit legislației vamale ruse cărțile erau taxate la greutate. Astfel conform Tarifului vamal din 1822 cărțile străine tipărite după 1800 în legătură lustruită (politură), de piele, de marochin și oricare alt tip erau supuse taxei de 10 copeici de pe funt¹ (ПСЗРІ 1830а, №24060, 1388). Abia prin ucazul Senatului din 14 iunie 1848, ca urmare a aprobării de către împăratul rus, la 5 mai 1848 a raportului ministrului Învățământului Public, au fost stabilite taxe unice de 5 copeici argint pentru fiecare volum de carte importat, indiferent de mărime sau număr de file, incluzând broșurile cu copertă tare. De pe cărțile cu copertă moale, ediții periodice, ziare și reviste se percepea în continuare o taxă pe greutate în mărime de 5 copeici argint de pe fiecare funt. Romanele și povestirile erau taxate suplimentar cu 5 copeici argint. De taxe erau scutite cărțile aduse de diplomați străini, cărțile comandate de universitățile imperiale și alte instituții academice cărora li s-a acordat acest privilegiu, cărțile, ziarele și revistele trimise prin poștă. Taxa anterioară de pe cărțile în legături tradiționale de piele sau alte materiale de preț rămânea în vigoare (ПСЗРІ 1849, №22367, 411-412).

Necesită, însă, a fi menționat faptul că până la 1830 Basarabia a avut un sistem comercial-vamal care nu era reglementat prin prevederile Tarifelor vamale normale ruse, și se baza pe un șir de acte și dispoziții cu caracter particular. Este o perioadă de implementare treptată a sistemului vamal rus. Izvoarele de epocă nu reflectă absolut complet și veridic numărul carantinilor de la Prut și Dunăre imediat după anexarea provinciei la Rusia. P. Svinin² afirma că după anexarea la Rusia importul

¹ Funt – veche măsură de greutate, care în Rusia, constituia 1/40 puduri, sau 0,5 kg.

² Pavel Svinin (1787-1839) – scriitor, editor, ziarist și redactor, pictor, istoric, geograf rus. În septembrie 1815 - aprilie 1816 a întreprins o călătorie de serviciu în Basarabia, colectând informații de divers gen și alcătuind un raport detaliat privind situația Basarabiei în 1816.

mărfurilor în Basarabia se făcea cu perceperea taxei după obiceiul moldovenesc denumit „vamă”, prin trei posturi vamale: Noua Suliță, Ismail și Sculeni. Prin Akkerman și Reni importul mărfurilor era interzis din cauza răspândirii molimei (СВИНЬИН 1867, 230). Autoritățile imperiale au decis instituirea primei carantine în Noua Suliță. P. Svinin scrie că postul de frontieră Noua Suliță a fost instituit la 12 octombrie 1812 (СВИНЬИН 1867, 241), dar că vama și-a început activitatea abia la 1 iulie 1814 (СВИНЬИН 1867, 261). Fiind situată la vărsarea râșorului Rachitna în râul Prut, la hotarele cu Imperiul Otoman și cel Habsburgic, prin Noua Suliță trecea un mare drum comercial din București, Odobești, Focșani, Ocna și Iași spre Hotin, Kamenet-Podolsk și, parțial, spre Bucovina și Galiția³. Carantina de la Sculeni, pe de altă parte, a fost instituită la 26 iulie 1814 (СВИНЬИН 1867, 239). Însă definitivarea liniei sanitar-vamale de la Prut și Dunăre va avea loc în 1817, fiind stabilit ca în Noua Suliță, Sculeni și Reni să funcționeze oficii vamale, iar în Lipcani, Leova, Ismail și Akkerman – posturi sau puncte vamale (Неболсин 1835, 132). Ulterior vama principală de pe mare a fost mutată din Reni în Ismail (Tomuleț, Maftai 2006).

Sistemul vamal rus va fi implementat pe deplin în Basarabia abia după 1830, acest lucru fiind valabil și în privința cărților aduse de peste hotare. Astfel, conform datelor vămii din Noua Suliță pentru anul 1826, cărțile erau indicate la număr și după anul ediției: 1817 – două, 1818 – patru, 1821 – două, 1822 – una, 1823 – una, 1824 – una, necunoscut – șase⁴, în total 17 ediții în limba franceză, în valoare de 92 ruble, adică sistemul de evidență diferea de prevederile vamale normale ruse. Dar deja pentru anul 1830 datele vămii nu prezintă numărul cărților importate ci greutatea lor, după cum urmează: cu anul ediției de până la 1800 în legătură de piele – 18 funturi în valoare de 99 ruble, de după 1800 – 2 puduri 19 funturi în valoare de 364 ruble⁵, adică în strictă conformitate cu sistemul rus de taxare a cărților importate⁶. Acest lucru va fi valabil pentru întreaga perioadă abordată. Astfel, potrivit raportului vămii din Noua Suliță în anul 1840 au fost importate cărți

în limbi străine în legături de marochin, cu anul ediției de după 1800 – 1 pud și 35 funturi, în valoare de 50 ruble⁷, iar în anul 1850 – 4 puduri 18 funturi, în valoare totală de 100 ruble, taxa percepută constituind 17,5 ruble⁸.

Autonomia, inclusiv cea comercial-vamală, de care s-a bucurat Basarabia până la adoptarea în 1828 a *Așezământului obrazovaniei oblastei Basarabia*, au permis pătrunderea pe teritoriul ei a numeroase cărți neavizate de Cenzura rusă. Acest lucru va ieși la iveală încă mulți ani după, evident doar atunci când aceste cărți vor apărea în vizorul autorităților. Un caz de acest gen este cel al profesorului Dimitrie Govdelas (1780-1831), care, pe valul represiunilor otomane contra revoluționarilor eteriști în Principatele Române, a fost nevoit să caute refugiu în Basarabia. Dând bir cu fugiții pentru a-și salva viața, acesta nu a ezitat să aducă cu sine și întreaga sa bibliotecă. Alcătuită din 2723 de volume – marea lor majoritate fiind din sec. XVIII-XIX, în diferite limbi: greacă, germană, franceză, latină ș.a., biblioteca a rămas după moartea sa, în 1831, mareșalului nobilimii din Basarabia, moșierul Dimitrie Carastati, în contul unei datorii. În 1834 ultimul a donat biblioteca spre folosul așezămintelor școlare din provincie. Cenzura rusă, intrând pe fir, a depistat, însă, numeroase volume interzise, iar rezolvarea problemei în cauză a necesitat încă mult timp, soarta bibliotecii rămânând neclară până în prezent (Danilov 2011, 249-250).

În aceeași ordine de idei, menționăm că astfel de cărți apăreau an de la an și în rapoartele Bibliotecii Publice din Chișinău. Astfel, în conformitate cu prevederile circularei din 16 septembrie 1834 a ministrului Învățământului Public, guvernatorului militar al Basarabiei, P.I. Fedorov⁹ îi este prezentat la 15 ianuarie 1842 raportul pentru anul 1841 al Bibliotecii Publice din Chișinău¹⁰, pe care acesta îl transmite la 14 februarie ministrului Învățământului Public¹¹. În răspunsul din 28 martie al Cancelariei Ministerului se menționa existența în fondurile instituției a șase cărți în limba fran-

³ ANRM, F. 17, inv. 2, d. 5, f. 126

⁴ ASRO, F. 3, inv. 1, d. 78, f. 40 verso.

⁵ ASRO, F. 3, inv. 1, d. 78, f. 52.

⁶ În registrele vamale mai figurează manuscrise în limbile greacă și franceză – 3 ¼ funturi, în valoare de 50 de ruble. ASRO, F. 3, inv. 1, d. 78, f. 52.

⁷ ASRO, F. 3, inv. 1, d. 78, f. 88.

⁸ ASRO, F. 3, inv. 1, d. 74b, f. 69 verso.

⁹ General-maiorul P.I. Fiodorov s-a aflat inițial (din 28 august 1834) în funcția de guvernator civil al Basarabiei, iar din 28 ianuarie 1836 și până la 29 mai 1854 în cea de guvernator militar al Basarabiei, șef al Administrației civile și al Administrației Speciale a orașului Ismail. În text utilizăm formularea simplificată de *guvernator militar* pentru economisirea spațiului.

¹⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 1-3.

¹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 4.

ceză interzise de cenzură și a altor cinci ce nu au trecut cenzura, inclusiv a patru în limba franceză și uneia în limba greacă, solicitându-se lui P.I. Fiodorov expedierea cât mai grabnică a acestor lucrări în Comitetul de Cenzură de la Sankt Petersburg¹². P.I. Fedorov este nevoit, la 29 aprilie 1842, a cere bibliotecii cărțile indicate pentru a fi expediate în capitala rusă¹³. Biblioteca, în persoana bibliotecarului N. Kozlov, îi expediază guvernatorului militar cărțile solicitate la 7 mai 1842¹⁴, iar la 12 mai acesta, în cele din urmă, le expediază Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg¹⁵. Apariția unor astfel de cărți în fondurile Bibliotecii Publice din Chișinău, nu este întâmplătoare, deoarece fondurile ei se completau în mare măsură prin donație, iar pe mâinile locuitorilor Basarabiei se aflau, credem, încă numeroase volume vest-europene neavizate sau interzise de cenzura rusă.

Odată cu lichidarea în 1828 a autonomiei provinciei, care a coincis cu adoptarea unui nou regulament al cenzurii în Imperiul Rus, aducerea cărților „străine” în Basarabia a devenit mai dificilă. Regulamentul Cenzurii din 22 aprilie 1828 prevedea ca Comitetele de cenzură să informeze poliția despre cărțile străine neadmise spre comercializare și să țină o evidență strictă a cărților cenzurate, atât admise cât și a celor neadmise spre circulație, prin întocmirea a cinci registre: a facturilor, a cataloagelor, a cărților primite de la autoritățile vamale, a cărților comandate de instituțiile de stat, sau persoane private, cele aduse de călători, precum și un registru comun al tuturor cărților străine care parveneau spre examinare (ПСЗРИ 1830б, №1979, 470-471). În plus, ministrul Învățământului Public a dispus la 12 ianuarie 1829 Comitetului Cenzurii Străine de la Sankt Petersburg să prezinte împreună cu rapoartele despre publicațiile interzise sau cele îndoielnice, și înseși tipăriturile (Сборник 1862, 214). Totuși, necesită a fi amintite observațiile călătorului englez Edward Morton, care aflându-se în Rusia între 1827 și 1829, scria că ucazurile în privința cenzurii erau desconsiderate, el personal reușind în timpul aflării sale la Sankt Petersburg să citească două lucrări interzise, oferite de un nobil rus, care le ținea în cel mai vizibil loc din biblioteca sa. În opinia sa interdicțiile organelor de control de fapt

încurajau răspândirea lucrărilor străine în Rusia, opinând că dacă anumite lucrări nu erau interzise și nu se întreprindeau măsuri de control excesiv pentru prevenirea pătrunderii acestor lucrări pe teritoriul imperiului, mult mai puține persoane se arătau dornice să le citească, deoarece „este bine cunoscut faptul că o publicație interzisă trezește curiozitatea generală, și este citită, cel mai des, doar pentru că este interzisă” (Morton 1830, 20). Pe de altă parte, procedura birocratizată de examinare a cărților străine, a generat o numeroasă corespondență de serviciu, fapt ce reprezintă pentru cercetătorii din domeniu o adevărată *mană cerească*.

După 1830 încep a circula în Basarabia și cărți vest-europene aduse din Odesa. În anii '30 în acest oraș cosmopolit deja funcționau câteva librării, deschise de negustori cu origine franceză precum D. Mieville, J. Sauron, J. Roubaud, și care ofereau cumpărătorilor cele mai recente apariții editoriale vest-europene (Полевщикова 2011). De altfel, Biblioteca Publică din Odesa, dar și bibliotecile instituțiilor de învățământ de aici, s-au format în baza unor donații de carte vest-europeană, care era mult mai prezentă în colecțiile particulare decât cea rusă. Însă singurul indiciu documentar al volumelor ajunse din Odesa în Basarabia sunt etichetele și ștampilele negustorilor odesiți (Луцкик 2003) pe cărțile din colecțiile existente în țară. Trebuie să recunoaștem, în această ordine de idei, că, în general, dispunem de prea puține informații documentare care ne-ar permite să facem aprecieri cantitative privind circulația publicațiilor vest-europene pe teritoriul Basarabiei, dar cazurile prezentate în continuare, ne sugerează, că fenomenul a existat, și că a fost unul obiectiv, reflectând răspândirea ideilor noi, specifice epocii moderne, inclusiv în ceea ce privește stilul de viață, viziunile social-politice și preferințele de petrecere a timpului liber.

Pentru călători, care erau „rândunicile” noutăților editoriale occidentale în Imperiul Rus, sistemul introdus prin Regulamentul Cenzurii de la 1828, presupunea trecerea unor proceduri de loc ușoare, fapt ce genera multă indignare și nemulțumire în rândul acestora. Timpul nu avea să fie singura lor pierdere. Statul, care inițial își asumase cheltuielile generate de transmiterea cărților de la o instanță de control la alta, își va revizui treptat poziția. Un prim pas în acest sens s-a realizat în conformitate cu raportul ministrului de

¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 5-5 verso.

¹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 6-6 verso.

¹⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 7

¹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 8-8 verso.

finanțe aprobat de Nicolai I la 11 noiembrie 1831, care prevedea ca cărțile importate prin vămile de pe uscat să fie expediate în comitetele de cenzură direct de oficialii vamali. Ulterior cărțile erau expediate deținătorilor la adresele indicate în declarația lor vamală, iar cheltuielile poștale erau trecute în seama proprietarilor (ПСЗРІ 1832, №4937, 199). Dar creșterea numărului de volume aduse de peste hotare, făceau ca cheltuielile asumate de stat pentru transportarea tipăriturilor la instituțiile de cenzură să rămână o problemă substanțială. De aceea prin ucazul Senatului din 18 iulie 1838, care stabilea regulile de expediere din vămi în Comitetele de cenzură a cărților străine aduse în Rusia, cheltuielile respective au fost trecute în seama proprietarilor de cărți. În localitățile unde nu funcționau comitete de cenzură, proprietarul urma să ducă de sine stătător pachetele cu cărți sigilate vamal în cancelariile guberniale, în decurs de șase luni, oficialii vamali expediind în prealabil lista cu informații detaliate despre cărțile importate. Se prevedea urmărirea penală a persoanelor pentru tănuirea cu intenție a cărților „interzise” (ПСЗРІ 1839, №11413, 18-19). De asemenea, prin ucazul Senatului din 19 iulie 1839 s-a prevăzut ca oficialii vamali să întocmească lista cărților importate, și să-l oblige pe negustor sau pe călător să-și asume în scris transportarea acestora în cutii sigilate vamal la administrația guberniei de reședință sau la comitetele de cenzură. Dacă cărțile erau depuse în administrațiile guberniale, se întocmea o nouă listă a acestora, care era expediată în comitetele de cenzură, sau se putea permite eliberarea cărților, dacă titlurile figurau în listele celor admise anterior de cenzori, cu informarea comitetelor de cenzură străină (ПСЗРІ 1840, №12552, 629).

Pentru a reduce numărul de liste expediate de organele de control, Comitetul de Cenzură a inițiat expedierea unor liste cu titlurile de carte străine găsite a fi „interzise”, „parțial interzise” sau „permise”. Anume în baza acestor liste funcționarii vamali urmau a stopa pătrunderea cărților străine „interzise” și facilita trecerea celor „permise” fără a mai apela la organele de cenzură. Însă numărul tot mai mare de cărți incluse, și lipsa clasificării acestora, fie în ordine alfabetică, fie după anul ediției, făceau această muncă extrem de dificilă, iar odată cu trecerea anilor și înmulțirea listelor – și irealizabilă. Astfel de liste încep a fi expediate și guvernatorilor, în fondul Cancela-

riei Guvernatorului Basarabiei cea mai timpurie listă de acest gen datează cu anul 1832 (Danilov 2005, 128). Dar punerea pe seama guvernatorilor a unor obligații executive în serviciul Comitetului de Cenzură solicita din partea acestora o muncă și o corespondență intense, lucru, care cu siguranță, nu erau agreate de aceștia. Încercarea lor de a pune o presiune pe organele vamale pentru o mai eficientă filtrare a titlurilor de carte, evident pentru a-și ascunde propria neîndeplinire a acestei obligațiuni, nu le oferă rezultatul dorit. Astfel, în august 1835, fiind nemulțumit de faptul că multe cărți cunoscute a fi interzise ajung să fie depuse în cancelaria sa, guvernatorul civil P.I. Fiodorov se adresează Administrației Carantinei Centrale din Sculeni în privința primirii de către această instituție a listelor de cărți străine interzise de cenzură, pentru contracararea pătrunderii unor astfel de cărți pe teritoriul Basarabiei. În răspunsul din 14 august 1835, oficialii carantinei informau că nu primesc astfel de liste, iar la depistarea cărților străine la călători, la fel cum se procedează la carantinele din Leova și Lipcani, se elaborează lista în trei exemplare a acestora, una din care rămâne în carantină, iar celelalte două sunt expediate vămii din Sculeni alături de cărți, după trecerea perioadei de observație. Mai mult decât atât, atunci când la 6 iulie 1835 carantina a prezentat un raport guvernatorului civil, privind aducerea de către dvoreanul Iavorski a unor cărți interzise de cenzură, oficialii vămii din Sculeni, prin ordinul din 13 iulie, le-au interzis să țină legături cu alte instituții, fără acordul lor¹⁶.

Într-un alt caz, guvernatorul militar a solicitat vămii din Sculeni, prin adresa din 23 aprilie 1836, să precizeze criteriul după care listele cu cărți aduse de peste hotare i se expediau anume lui, fiind nemulțumit de câteva cazuri, în care el trebuia să-i caute pe proprietari în guberniile de peste Nistru, pentru executarea deciziilor Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg. Ca răspuns oficialii vamali raportau la 29 aprilie 1836 că cărțile aduse de peste hotare sunt lăsate proprietarilor, ei semnând că se obligă să le prezinte administrațiilor guberniale sau provinciale, care le aleg singuri, în funcție de locul de trai sau ședere temporară¹⁷. Astfel cataloagele ajungeau la guvernatorul militar al Basarabiei din considerentul ca cei vizați, în cazul dat – Alecu Călină și Antonie Albano au

¹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 62.

¹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 48.

menționat că merg la Chișinău pentru a-și revela rudele, Dimitrie Rizo – la Chișinău și apoi la Odesa cu afaceri, iar dvoreanul Dimitrie Andrianov – la locul de trai din județul Orhei¹⁸. Aveau loc și cazuri inverse, precum cel al concesionarului de clasa a 10-a Boncikovski, din statele de personal al comisiei Depoului de Comisariat din Balta, care îl informa la 26 iunie 1833 pe guvernatorul civil interim al Basarabiei I.S. Klimș că, întorcându-se din delegație de serviciu din Moldova și Valahia, a adus cu sine 16 volume a unei cărți în limba poloneză, privitoare la gospodăria sătească și casnică. Boncikovski îi prezenta guvernatorului cărțile pentru a fi avizate de către cenzori, pentru ca ulterior să-i fie expediate în orașul Balta¹⁹. Guvernatorul, însă, nu primise lista acestora de la vama Sculeni, astfel că la 29 august a solicitat expedierea acesteia pentru a o putea prezenta Comitetului de Cenzură străină din Sankt Petersburg²⁰. Ca răspuns vama Sculeni îl informa la 4 septembrie că concesionarul Boncikovski și-a expus intenția de a prezenta cărțile în Cancelaria guvernatorului civil al Podoliei, de aceea lista a fost expediată ultimului la 29 iunie, iar o copie a acesteia – Comitetului de Cenzură străină de la Sankt Petersburg²¹. I.S. Klimș a fost nevoit să-i expedieze la 25 septembrie 1833 guvernatorului militar al Podoliei o scrisoare în care-i solicita informații privind decizia Comitetului de Cenzură asupra cărților în cauză, și permisiunea să i le returneze proprietarului, cu perceperea taxelor de expediere poștală – 6,60 ruble²². De fapt, aceste situații sunt consecințe ale unei scăpări a legiuitorului rus, care nu a știut să anticipeze faptul că multe persoane nu puteau să cunoască din timp unde aveau să se afle în următoarele câteva luni, și nici să-și sacrifice activitățile pentru a nu crea dificultăți sistemului de control gândit.

Potrivit Regulamentului Cenzurii de la 1828 cărțile „necunoscute” aduse de peste hotare prin punctele vamale ale Basarabiei urmau a fi examinate de Comitetul de Cenzură de la Sankt Petersburg. În unele cazuri, totuși, atunci când în lista cărților se întâlneau și câteva titluri în limbi „orientale”²³, acestea erau direcționate în Comitetul de Cenzură Străină din Odesa, cenzorii de la Sankt Petersburg

încuviințând acest lucru, deoarece duceau lipsă de cunoscători de limbi „orientale”. Dar alături de acele câteva cărți în „limbi orientale”, Comitetul de Cenzură de la Odesa primea, în mare parte, titluri de carte franceză, și uneori germană sau engleză. Astfel, oficialii vămii din Sculeni expediau la 5 decembrie 1835 Comitetului de Cenzură din Odesa 45 de volume de carte în „limbi orientale” dintre care 31 aparținând soției boierului moldovean Constantin Scaradi, 7 volume – dvoreanului Alexandru Deiu, 3 volume – Anastasie Jora, 2 volume – dvoreanului Hristofor Iamandi și un volum – unui oarecare Ivan Trohin. Conform adresei cenzorilor odesiți din 26 februarie 1836, către guvernatorul militar al Basarabiei, două titluri, aparținând lui Scaradi și dvoreanului Deiu, s-au dovedit a fi interzise, în urma examinării, inclusiv lucrarea în limba franceză *Le Panorama des Boudoirs, ou l'Empire des Nairs* (în trei volume, semnată de James Lawrence)²⁴. De asemenea din lista cărților admise de cenzură, aparținând boierului Scaradi, pe lângă titlurile de carte în limba greacă, găsim și trei în limba franceză²⁵. Guvernatorul P.I. Fiodorov a dispus la 9 aprilie 1836 poliției orașului Chișinău, Judecătoriilor Județelor Orhei și Iași informarea proprietarilor în această privință²⁶.

Tariful Vamal intrat în vigoare la 1 ianuarie 1842²⁷ a legiferat transmiterea listelor și cărților spre examinare în cele mai apropiate comitete de cenzură, adică în cazul Basarabiei – la cel de la Odesa. Aparent, acest lucru trebuia să contribuie la micșorarea termenilor de examinare, deoarece se micșora termenul de livrare a corespondenței. În realitate, Comitetul de Cenzură a preluat doar funcția de confruntare a listelor de cărți pe care le primea cu registrele cărților „interzise” și „permise”. Dacă titlurile deja figurau în aceste registre, răspunsul într-adevăr putea ajunge mai repede, însă în caz că se depistau titluri necunoscute, cărțile erau solicitate pentru a fi examinate sumar, conform reglementărilor generale, de cenzorii de la Odesa, iar apoi, dacă nu se convenea asupra unei decizii unanim acceptată, erau expediate Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg. În aceste condiții Comitetul de cenzură de la Odesa îndeplinea, practic, munca care trebuia să fie în-

¹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 48.

¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 16-17.

²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 18-18 verso.

²¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 19.

²² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 20-21.

²³ Turcă, greacă, tătară, româna și altele.

²⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 6.

²⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 7.

²⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 9.

²⁷ Aprobat de împărat la 28 noiembrie 1841 (ПСЗРІ 1842, №15064, 73).

deplinită în cadrul oficiilor vamale și a Cancelariei guvernatorului, fără de a-și asuma responsabilitatea adoptării unor decizii asupra unor ediții discutabile, fapt ce nu putea să se răsfrângă pozitiv asupra termenelor de examinare. Tocmai de aceea, odată cu adoptarea ucazului imperial din 5 mai 1848, *Privitor la supunerea cărților străine taxei vamale*, Comitetul de Cenzură de la Odesa este scos din schemă. Astfel, după ce vama de la Sculeni l-a informat la 31 mai 1849 pe P.I. Fiodorov că la moșierul Andrei Pavli, care la 30 mai a trecut hotarul Basarabiei, au fost depistate șase cărți în „limbi străine”²⁸, guvernatorul îl expediază Comitetului de cenzură din Odesa. Este, însă, imediat atenționat de către funcționarii acestui comitet că acest caz nu intra în competența instituției în cauză, făcându-se, în acest sens, referință la o dispoziție a ministrului Învățământului Public. La 30 iunie 1849 P.I. Fiodorov a solicitat Comitetului de Cenzură din Odesa ca să-i fie expediată copia acestei dispoziții²⁹. În scrisoarea de răspuns, datată cu 30 iulie 1849, se menționa că pentru punerea în aplicare a dispoziției imperiale din 5 mai 1848, privitoare la supunerea cărților străine taxei vamale, ministrul Învățământului Public a dispus la 26 mai ca în regiunile în care nu existau comitete de cenzură, autoritățile locale să expedieze listele cărților aduse de peste hotare Comitetului de Cenzură străină de la Sankt Petersburg. La interpelarea Comitetului de Cenzură din Odesa, în privința Basarabiei, ministrul Învățământului Public și-a reconfirmat la 12 august 1849 poziția³⁰. În ceea ce privește catalogul cărților aduse de moșierul Andrei Pavli, comitetul îl informa pe guvernator în adresa din 18 august 1849 că l-a expediat Comitetului de Cenzură străină de la Sankt Petersburg, iar la 3 august a primit răspunsul că cărțile erau admise de cenzură³¹. Totodată Comitetul de Cenzură de la Odesa își reiterează poziția, solicitând de la P.I. Fiodorov ca pe viitor, în conformitate cu dispoziția ministrului Învățământului Public, să expedieze listele cărților pe care persoanele ce sosesc de peste hotare le aduc cu sine, direct Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg³².

Intensificarea controlului guvernamental, care a culminat cu adoptarea Regulamentului cenzurii

din 1862, a fost precedat de o intensificare a presiunii puse pe guvernatori în privința circulației cărților străine. Astfel, la 12 ianuarie 1846 ministrul Afacerilor Interne, L.A. Perovski îi adresa lui P.I. Fiodorov o scrisoare în care îl informa, că ministrul Învățământului Public l-a atenționat că cărțile interzise de cenzură de la un timp au început să circule în rândurile publicului cititor din cauza nerespectării de către negustorii de cărți a îndatoririlor înscrise în Statutul Cenzurii. Ca urmare, ministrul Afacerilor Interne îi solicita guvernatorului militar al Basarabiei să intensifice controlul asupra comerțului cu cărți străine, obligându-i pe negustorii de cărți să semneze că nu vor comercializa sub nicio formă, cărți care nu au fost examinate de cenzură, și mai ales cărți interzise de cenzură³³. Dar eșecul instrumentelor de control, se datora nu doar incapacității guvernatorilor de a se achita de această obligațiune impusă, ci și necorespunderea prevederilor Regulamentului cenzurii de la 1828 cu noile realități, determinate de răspândirea tipăriturilor ieftine, care nu mai erau privilegiul claselor înstărite ale societății. În plus existau și scăpări importante. Spre exemplu, la 15 octombrie 1851 ministrul Învățământului Public, cneazul P.A. Șirinski-Șihmatov, îi scria adjunctului șefului Districtului Școlar Odesa că, dat fiind că acest lucru nu era prevăzut în Statutul de Cenzură din 1828 și nici în dispozițiile Consiliului de Stat aprobate de împărat la 8 mai 1850, privind prevenirea importului de peste hotare al cărților interzise, toate cărțile și revistele străine urmau a fi examinate de cenzură, indiferent de anul publicării, și nicidecum doar cele tipărite după 1800, după cum, se pare, că se proceda în Comitetul Cenzurii Străine din Odesa (Сборник 1862, 278).

Oficialii vamali din Basarabia expediau concomitent două copii ale listelor cărților aduse de peste hotare, expedind una direct Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg, iar alta guvernatorului, astfel că lista expediată de guvernator Comitetului de Cenzură reprezenta doar un instrument de verificare, care venea să confirme că cărțile fuseseră depuse în cancelaria acestuia. Însă, analizând documentele de arhivă, am putut constata că de cele mai dese cazuri guvernatorul nu mai aștepta ca proprietarul să depună cărțile la cancelaria sa, întocmind de fapt o copie a listei primite de la oficialii vamali, încălcând însăși

²⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 9 verso.

²⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 17.

³⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 18 verso.

³¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 13.

³² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 16.

³³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4851, f. 1.

concepția controlului dublu gândită de legiuitorul rus. Alteori guvernatorul permitea restituirea cărților, imediat după prezentarea acestora, chiar dacă încă nu avea permisiunea cenzurii pentru acest lucru. Aceasta se făcea pentru evitarea cheltuielilor suplimentare de expediere a cărților în localitatea de reședință a persoanei respective. E adevărat, guvernatorul își asuma o astfel de răspundere doar atunci când era vorba de o persoană de vază, de încredere, mai ales că legea îi permitea acest lucru, atunci când era vorba de cărți care anterior au fost admise de cenzură. În perioada 1842-1849 oficialii punctelor vamale din Basarabia vor expedia în continuare listele Comitetului de Cenzură Străină de la Sankt Petersburg, pe când guvernatorul militar al Basarabiei – Comitetului de Cenzură din Odesa, pentru ca ulterior Comitetul de cenzură din Sankt Peterburg să solicite guvernatorului confirmarea prezentării cărților în decursul termenului prevăzut de lege.

În marea majoritate a cazurilor, dacă Comitetul de cenzură nu depista titluri interzise, termenul în care persoana își primea înapoi cărțile nu depășea două-trei luni. Având în vedere faptul că decizia comitetului de cenzură venea mult mai rapid decât cele șase luni, în care proprietarul avea dreptul să prezinte cărțile, mulți intenționat nici nu se trudeau a se prezenta cu cărțile la cancelaria guvernatorului, astfel că dacă decizia era un „favorabilă”, adică cărțile figurau deja ca „permise”, ei nu mai erau nevoiți să facă două drumuri la Chișinău, desigur cu acceptul tacit al guvernatorului. Astfel spre exemplu, vama din Sculeni îl informa la 6 iulie 1835 pe P.I. Fiodorov că secretarul gubernial moșierul Gheorghe Stamatî a adus în Basarabia o serie de cărți în limbi „străine”, pe care s-a obligat să i le prezinte³⁴. După ce guvernatorul a expedit la 15 iulie 1835 în Comitetul de Cenzură de la Sankt Petersburg lista cărților³⁵, răspunsul din 1 august 1835 a admis restituirea cărților proprietarului, deoarece fuseseră găsite „permise”³⁶. Însă, întrucât cărțile nu i-au fost prezentate, guvernatorul a solicitat la 3 septembrie 1835 Poliției orașului Chișinău să-l informeze despre decizia Comitetului de Cenzură

pe moșier, fără a mai fi nevoie de careva eforturi din partea ultimului³⁷.

În cazul în care Comitetul de cenzură depista, totuși, titluri necunoscute, perioada de restituire a cărților putea dura chiar și până la un an. Astfel, la 19 octombrie 1834, vama din Noua Suliță expedia pentru examinare Comitetului de cenzură din Odesa două titluri de carte, ale aceluiași moșier Stamatî³⁸, *Scènes de la vie militaire* (în două volume, de Honoré de Balzac) și *Mosaïque* (un volum de Prosper Mérimée). Dar abia la 9 august 1835 comitetul informa că edițiile au fost admise și erau expediate într-un colet guvernatorului pentru a le restitui proprietarului³⁹. De altfel, istoricii care au cercetat activitatea comitetelor de cenzură subliniază că cenzorii erau supraîn-cărcați, ei fiind nevoiți să cenzureze mii de titluri de carte, unele destul de voluminoase, și purtau răspundere penală pentru scăpările admise. Dacă existau titluri de carte suspecte, ele erau interzise din start, doar pentru ca cenzorul să se asigure, fiindcă pentru interzicerea „eronată” nu erau prevăzute sancțiuni. În caz că cenzura decidea că cărțile sunt „interzise” proprietarul avea de ales, fie le „dona” bibliotecii comitetului, fie își asuma expedierea lor înapoi peste hotare. În acest ultim caz urma o procedură birocratică de control și raportare ierarhică de îndeplinire sau neîndeplinire a obligațiunii de scoatere peste hotare a cărților.

Aveau loc și cazuri când persoanele care contractau la vamă că vor prezenta guvernatorului cărțile aduse nu își respectau obligațiunea în termenul stabilit de lege, chiar dacă era vorba de reprezentanți de vază ai nobilimii locale. De regulă se găseau diferite scuze, dar uneori se proceda așa și „din rea-voință”. Pentru astfel de situații se aplicau amenzi destul de mari, drept exemplu supusul grec Ivan Roșa, conform dispoziției guvernatorului militar al Basarabiei din 10 martie 1840, urma a fi impus să achite suma de 125 ruble asiguate, moșierita Elena Hangerli⁴⁰, conform dispoziției din 17 august 1842, – suma de 400 ruble asiguate

³⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 37.

³⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 38-38 verso.

³⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 63. Decizia Comitetului venea după 27 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali, incluzând perioada de livrare a corespondenței până la Sankt Petersburg, care constituia, de regulă, 13-15 zile.

³⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 64-65.

³⁸ În fondurile de arhivă mai există înregistrări despre moșierul Stamatî aducând cărți în „limbi străine” în Basarabia, precum cea de la 26 septembrie 1840 a vămii din la Sculeni. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3458, f. 8.

³⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 66-66 verso. Decizia Comitetului venea după 295 de zile din data expedierii cărților de către guvernatorul civil al Basarabiei.

⁴⁰ Elena Hangerli (1795-1862), soția lui Constantin Balș (1787-1845), agă a Moldovei.

(Danilov 2005, 131)⁴¹. Aceste două cazuri de fapt scot în evidență anacronismele legislative, întrucât rublele asiguate au fost scoase din circulație în Imperiul Rus din 1 ianuarie 1840. Aceasta deoarece ucazul Senatului din 18 iulie 1838 care prevedea perceperea unei amenzi de 25 ruble asiguate de pe fiecare volum de carte adus de peste hotare și neprezentat în termenul stabilit, sau prezentat cu sigiliul vamal deteriorat (ПСЗРІ 1839, №11413, 18-19), a fost rectificat de Comitetul de Miniștri abia la 6 aprilie 1843, amenda fiind fixată la 7,5 ruble argint (ПСЗРІ 1844, №16700, 215).

Faptul că decizia Comitetului de cenzură de la Sankt Petersburg venea cu mult mai înainte de expirarea celor șase luni acordate pentru prezentarea cărților, la fel putea crea situații „complicate”. În acest caz, dacă existau titluri necunoscute sau interzise, guvernatorul se vedea nevoit să-i grăbească pe proprietari să-i prezinte cărțile, dar evident nu-i putea amenda, adică nu avea instrumente punitive. Astfel, vama din Sculeni îl informa la 7 mai 1840 pe P.I. Fiodorov că moșierita Zoia Cavacu a introdus în Basarabia 10 cărți străine (în limba greacă), a căror listă se anexa scrisorii⁴². După ce a primit de la guvernator această informație prin adresa 20 mai, Comitetul de Cenzură din Sankt Petersburg a solicitat la 15 iunie să-i fie expediate cărțile, întrucât titlurile menționate în listă erau necunoscute⁴³. Ca urmare, guvernatorul se adresează la 3 iulie Judecătoriei din Soroca cerând să o grăbească pe moșierita ca să-i prezinte cărțile, cu sigiliul Vămii din Sculeni intact⁴⁴. La 20 iulie, în raportul său, Judecătorii menționa că moșierita era plecată peste hotare, dar că socrul acesteia, Mihail Măcărescu, le-a oferit pachetul cu cărți, pe care îl trimite alăturat⁴⁵. Guvernatorul expediază cărțile Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg la 29 iulie, iar la 27 august Comitetul restituie cărțile, menționând că au fost găsite „admisibile”, întrucât țin de istorie naturală⁴⁶. În final, la 29 septembrie 1840, P.I. Fi-

odorov returnează Judecătoriei din Soroca cărțile pentru a le restitui proprietarei⁴⁷.

Termenul destul de mare prevăzut pentru prezentarea cărților aduse de peste hotare în organele de cenzură, crea, după cum se vede și din cazul sus-menționat, încă o problemă, și anume: unii călători reușeau să plece înapoi peste hotare, astfel încât atunci când după șase luni se pune problema de ce proprietarul nu a prezentat cărțile după cum a contrasemnat la vamă, se constata că deja nu mai este de găsit pe teritoriul imperiului. Ca exemplu poate fi adus cazul supusei moldovene Elena Sturdza (1804-1864), fiica fostului domnitor al Moldovei (1822-1828), Ioniță Sandu Sturdza⁴⁸, care la 28 iulie 1835, potrivit adresei vămii din Sculeni expediate guvernatorului civil al Basarabiei la 31 iulie 1835, a adus cu sine în Basarabia 12 cărți în limbi străine⁴⁹. După ce guvernatorul a expediat la 7 august 1835 Comitetului de Cenzură Străină de la Sankt Petersburg lista cărților⁵⁰, iar răspunsul oficial din 31 august 1835 preciza că cărțile au fost găsite admisibile, cu excepția uneia, găsită a fi interzisă *L'Europe et l'Amerique depuis la congres d'Aix-la-Chapelle* de D. Pradt (în 3 volume), urmau să fie demarate procedurile prevăzute pentru scoaterea acesteia de pe teritoriul Basarabiei⁵¹. Guvernatorul a solicitat la 2 septembrie 1835 Poliției orașului Chișinău, întrucât Elena Sturdza nu a prezentat cărțile (termenul prevăzut de șase luni nefiind epuizat), să o anunțe despre decizia Comitetului de Cenzură⁵². La 17 noiembrie 1835 Poliția îi raporta lui P.I. Fedorov că moșierita Elena Sturdza s-a deplasat înapoi la Iași, lucru despre care guvernatorul a fost nevoit să informeze Comitetul de Cenzură la 31 noiembrie 1835⁵³. Anume din acest considerent, probabil la solicitarea repetată a guvernatorilor și pentru prevenirea fraudelor legate de neprezentarea cărților străine în comitetele de cenzură, Comitetul de Miniștri a decis la 6 aprilie 1843 micșorarea de la șase la trei luni a termenului respectiv. Pentru facilitarea procedurilor urmau a fi tipărite formulare-tip în limbile rusă,

⁴¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3459, f. 17.

⁴² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 1.

⁴³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 4. Solicitarea Comitetului venea la doar 40 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

⁴⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 6.

⁴⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 7.

⁴⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 8-9. Decizia Comitetului venea la 30 de zile din data expedierii acestora de către guvernatorul militar al Basarabiei, ceea ce nu sugerează că au fost doar răsfoite sumar.

⁴⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 10.

⁴⁸ Acesta, împreună cu soția sa Ecaterina, dețineau în Basarabia câteva moșii „încurcate foarte în judecăți”, după cum scria C. Gane.

⁴⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 48.

⁵⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 50-50 verso.

⁵¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 52. Decizia Comitetului venea la 35 de zile din data trecerii hotărului.

⁵² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 53.

⁵³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 54, 55-56.

franceză, italiană, germană și engleză (ПСЗРИ 1844, №16700, 215).

Până în ani '40-'50 ai secolului al XIX-lea cărțile erau introduse în teritoriul dintre Prut și Nistru, de regulă, nu în scop comercial, ci uzual, cotidian, pentru a fi citite în timpul călătoriilor îndelungate, sau ca parte a averii personale, prețul cărților fiind deloc modest în perioada abordată. De aceea, publicațiile vest-europene erau aduse în Basarabia în special de boieri și dvoreni, sau alte categorii înstărite, diverși militari, funcționari, predominând în special cel în limba franceză și germană, exceptând, desigur, cărțile în limba română aduse de peste Prut. Pentru acestea din urmă, de regulă, se folosea titulatura „cărți în limba moldovenească” sau „valahă”, și doar dacă existau titluri și în alte limbi se folosea termenul general de „cărți în limbi străine” (книги на иностранном диалекте). Ele erau aduse fie din teritoriile poloneze și românești înghițite de Imperiului Habsburgic, fie din Principatul Moldovei, în special prin vămile Sculeni și Noua Suliță, și mai rar prin punctele vamale Leova și Ismail. Fiind o provincie de hotar, controlul organelor de cenzură asupra circulației publicațiilor vest-europene, de altfel riguros reglementat în actele oficiale, se va manifesta, după suprimarea cordonului sanitar-vamal de la Nistru, prin exercitarea unui control mai intens din partea guvernului rus, evident în vederea prevenirii pătrunderii ideilor nedorite în cuprinsul imperiului. În pofida acestui fapt, după cum o dovedesc și publicațiile ce să păstrează în colecția de carte a MNAIM, lucrările în limbile vest-europene au avut o răspândire largă în teritoriul dintre Prut și Nistru în perioada abordată.

Chiar dacă au reușit să rupă din corpul Principatului Moldova teritoriul dintre Prut și Nistru, autoritățile imperiale ruse nu puteau rupe la fel de ușor legăturile de neam și de pământ⁵⁴ ale locuitorilor acestora. În urma circulației intense a locuitorilor celor două teritorii, în special celor înstăriți, care își puteau permite acest lucru, la rudele sau moșiile despărțite de noul hotar, are loc și o intensă circulație a literaturii vest-europene, care devine una mult citită și apreciată în spațiul românesc în spiritul și moda timpului. Acest fenomen este bine documentat în actele de evidență vamală și

corespondența oficială. Documentele atestă, spre exemplu pe aceeași Elena Sturdza, amintită mai sus, că aducea cu sine, trecând de câteva ori hotarul Basarabiei, literatură în limba franceză. Astfel din circulara guvernatorului civil al Basarabiei către Judecătoria de Ocol din Orhei, din 27 august 1833 aflăm că Elena Sturdza, la trecerea hotarului Basarabiei în data de 11 iulie, avea asupra sa 13 volume în limba franceză pe care le-a prezentat guvernatorului civil interimar I.S. Klimș. Ultimul, informând Comitetul de Cenzură străină din Sankt Petersburg și primind un răspuns pozitiv, a expediat cărțile Judecătoriei pentru a le returna Elenei Sturdza contra semnătură⁵⁵. Într-un caz mult mai târziu, aceeași vamă de la Sculeni îl informa la 21 martie 1850 pe guvernatorul militar al Basarabiei că la 20 martie sosise în Basarabia *boiereasa și logofeteasa*⁵⁶ Elena Sturdza, supusă a Principatului Moldova, aducând cu sine 19 cărți în limbile franceză, germană și latină. Acestea au fost sigilate într-un balot și returnate proprietarei cu obligația, sub semnătură, de a le prezenta timp de trei luni guvernatorului militar al Basarabiei⁵⁷. Din adresa Comitetului de cenzură din Odesa din 23 mai 1850 aflăm că în lista prezentată la 31 martie cu cărțile aduse de logofeteasa Elena Sturdza, a fost depistată o carte interzisă, și 10 necunoscute, care urmau a fi expediate Comitetului. Celelalte erau admise de cenzură și puteau fi returnate stăpânei⁵⁸. Boiereasa, însă, nu a căzut de acord cu această situație, exprimându-și dorința de a duce cărțile înapoi peste Prut⁵⁹.

Și alți boieri de vază, supuși ai Principatului Moldova, îndreptându-se în Basarabia aduceau cu ei cărți occidentale, în special în limba franceză. Din adresa vămii din Sculeni din 23 martie 1833 către guvernatorul civil al Basarabiei reiese că la 22 martie 1833 supusul Moldovei boierul Alecu Lazu a trecut hotarul Basarabiei, având cu sine cinci cărți în limba franceză, lista acestora fiind anexată⁶⁰. Și boierul moldovean Constantin Negruța (cel mai probabil este vorba de scriitorul C. Negruzzi) la trecerea în iunie 1835 în Basarabia aducea cu sine cărți în limbi „străine”, după cum

⁵⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 68-68 verso.

⁵⁶ Fiind căsătorită a doua oară cu Alexandru Balș (1831), mare logofăt al Moldovei, purta formal această dregătorie.

⁵⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5547, f. 1-2 verso.

⁵⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5547, f. 5. Solicitarea comitetului venea la 65 de zile din data trecerii hotarului.

⁵⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5547, f. 6.

⁶⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 65. Guvernatorul va expedia lista cărților Comitetului de Cenzură străină la 21 aprilie 1833. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 66.

⁵⁴ Unii boieri au reușit să-și păstreze moșiile lor din Basarabia, prin diferite servicii pe care le-au acordat curții imperiale de la Sankt Petersburg.

reiese din adresa vămii din Sculeni pe numele guvernatorului civil al Basarabiei din 12 iunie⁶¹. Cărțile, lista cărora fusese expediată la 1 iulie 1835 de către P.I. Fiodorov Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg, au fost găsite a fi „permise”, potrivit răspunsului cenzorilor din 26 iulie 1835⁶².

Disponem de informații și despre un alt boier moldovean – spătarul Nicolae Carpu, că ar fi adus în Basarabia, după cum îi scria vama din Sculeni guvernatorului civil al Basarabiei la 4 decembrie 1835, cărți „în limbi străine”⁶³. Însă în cazul său, după cum reiese din răspunsul Comitetului de Cenzură din 15 ianuarie 1836 la adresa guvernatorului din 13 decembrie 1835, au fost depistate două titluri interzise *Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände* (ediția a 5-a)⁶⁴ în 12 vol., Leipzig, 1820, și *Les Ruines, ou Méditation sur les révolutions des empires, suivies de La loi naturelle* de C.F. Volney, Bruxelles, 1828. Acestea urmau să fie reîntoarse peste hotare sau transmise comitetului, restul volumelor putând fi returnate proprietarului⁶⁵. Ca urmare, la 29 ianuarie 1836 guvernatorul civil solicita Poliției orașului Chișinău să-l informeze pe proprietar despre decizia în cauză⁶⁶.

Adresele Vămii din Sculeni către guvernatorului militar al Basarabiei amintesc și despre alți supuși moldoveni aducând în Basarabia cărți „în limbi străine”, precum Alecu Călină (din 14 martie 1836)⁶⁷, Antonie Albanu (din 18 martie 1836)⁶⁸, Iancu I. Hadjiolu (din 22 aprilie 1836)⁶⁹, boierul Teodor Codreanu (martie 1837)⁷⁰, marele om politic și publicist român C.A. Rosetti (din 22 iulie 1840)⁷¹, spătarul Alexandru Krupenski (din 9 mai 1841)⁷², etc.

⁶¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 26.

⁶² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 27-28. Decizia comitetului venea la 45 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

⁶³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 104.

⁶⁴ Așa se numea Enciclopedia Brockhaus până la ediția a 13-a, volumele căreia aveau să apară între 1882 și 1887.

⁶⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 106.

⁶⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 108.

⁶⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 20. La 14 mai 1836 guvernatorul expedia lista cărților acestuia Comitetului de Cenzură Străină din Sankt Petersburg. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 22.

⁶⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 21. La 18 mai guvernatorul expedia lista cărților acestuia Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 39.

⁶⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 38.

⁷⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2792, f. 32. Printre cărțile acestuia a fost descoperită lucrarea interzisă *Les Liaisons dangereuses* de Pierre Choderlos de Laclos (în 2 vol., Paris 1828).

⁷¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3458, f. 11.

⁷² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 22

Pe lângă supușii Moldovei, un număr important de publicații vest-europene erau aduse în Basarabia și de supuși ai altor state europene, care se îndreptau, sau se aflau prin tranzit, în Basarabia. În special ne referim aici la diverși supuși austrieci (habsburgici). Oricât ar fi de straniu, dar documentele îi arată pe aceștia intrând în Basarabia, la fel, în special pe la Sculeni:

- La 5 mai 1833 vama din Sculeni îl informa pe guvernatorul civil al Basarabiei că supusa austriacă Carolina Savițchi, a trecut la 4 mai hotarul Basarabiei, prezentând la vamă trei cărți în limba polonă, a căror listă se anexa, iar proprietara s-a obligat prin semnătură să prezinte cărțile guvernatorului spre examinare⁷³. Guvernatorul a expediat la 12 mai lista Comitetului de Cenzură Străină⁷⁴, cărțile, după cum preciza răspunsul oficial al cenzorilor din 9 iunie, dovedindu-se a fi „permise”⁷⁵.
- La 3 iulie 1835 vama din Sculeni, îl informa pe P.I. Fiodorov că supusul austriac Dimitrie Karakonev a adus cu sine trei cărți în limbi străine, pe care s-a obligat să le prezinte demnitarului⁷⁶. Guvernatorul a expediat lista cărților Comitetului de Cenzură la 10 iulie 1835, iar răspunsul cenzorilor din 9 august 1835 a îngăduit returnarea cărților, ele fiind găsite „permise”⁷⁷.
- La 8 octombrie 1840 vama din Sculeni îi expedia lui P.I. Fiodorov lista cărților în limba germană aduse de supusul austriac Georg W. Luch, pe care guvernatorul o expediază Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg la 19 octombrie 1840. În răspunsul Comitetului din 5 noiembrie 1840 se specifica că cărțile au fost găsite „permise”, cu excepția uneia necunoscută cenzorilor, pe care o solicitau să le fie transmisă⁷⁸. Lucrarea a fost expediată la 22 noiembrie și deja la 7 decembrie 1840 era returnată, fiind găsită și ea, după examinare, ca fiind „permisă”⁷⁹.

⁷³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 3. De fapt, după cum se observă din lista anexată, era vorba de o carte în trei volume.

⁷⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 5.

⁷⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 7. Decizia Comitetului venea la 36 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

⁷⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 33 verso.

⁷⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 35-36. Decizia Comitetului venea la 38 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

⁷⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3458, f. 23.

⁷⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3458, f. 25. Decizia preliminară a Comitetului venea la 29 de zile, iar cea finală la 45 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

- La 27 februarie 1845 vama Sculeni îl informa pe P.I. Fiodorov despre faptul că la 22 februarie în bagajele a doi supuși austrieci, Emerich Roth și Friderich Bayer, au fost depistate mai multe cărți în „limbi străine”⁸⁰. Fiind găsite „necunoscute” la 13 martie 1845 guvernatorul militar al Basarabiei le expediază Comitetului de Cenzură din Odesa⁸¹. Comitetul de cenzură din Sankt Petersburg solicita la 29 mai 1845 guvernatorului militar al Basarabiei confirmarea prezentării în termen a cărților de către supușii austrieci Emerich Roth și Friderich Bayer, iar răspunsul din 17 iunie 1845 confirma acest lucru și informa despre transmiterea cărților Comitetului de cenzură din Odesa⁸².
- La 12 februarie 1846 vama din Sculeni expediază lui P.I. Fiodorov lista de cărți adusă de supusul austriac Iosif Rogoiski care, intrând la 10 februarie 1846 în Basarabia, a adus cu sine 7 cărți în limbi „străine”⁸³. Guvernatorul reexpediază la 18 februarie 1846 lista Comitetului de Cenzură din Odesa⁸⁴. După expirarea celor trei luni prevăzute de lege, la 14 mai 1846, Comitetul de Cenzură din Sankt Petersburg solicita guvernatorului confirmarea prezentării cărților în termenul stabilit, confirmare pe care o primește la 5 iunie 1846⁸⁵.
- La 6 februarie 1848 vama din Noua Suliță îl informa pe P.I. Fiodorov că supusul austriac Ignat Ștern, sosit de peste hotare, a adus cu sine cărțile *Poeti italiani*, Parigi, 1843; *Lucrezia Floriani*, Bruxelles, 1846; *Le Bananier*, de Frédéric Soulié, Bruxelles, 1842⁸⁶, lista acestora fiind expediată de către guvernatorul militar al Basarabiei spre aprobare Comitetului de Cenzură din Odesa⁸⁷ etc.

Presupunem că în marea lor majoritate acești supuși austrieci erau, de fapt, locuitori ai Principatelor Române, în virtutea privilegiilor acordate de Poarta Otomană habsburgilor prin Tratatul de la Passarowitz din 27 iulie 1718, confirmate prin Actul din 20 mai 1747 și lărgite prin *Sinedul de comerț* din 24 ianuarie 1784. Necesită a fi menționat că și în Basarabia la momentul anexării, nu-

mărul supușilor austrieci era destul de însemnat, țarismul ducând o politică activă de diminuare a rolului acestora în comerțul extern al Basarabiei.

Izvoarele de arhivă atestă doar foarte puțini supușii austrieci ajungând în Basarabia, prin vama de la Noua Suliță, sau prin punctele vamale din guberniile ucrainene. E adevărat, în acest ultim sens, depistarea unor mărturii documentare este absolut întâmplătoare. Un exemplu în acest context este adresa guvernatorului interim militar al orașului Kamenet-Podolsk, guvernator civil al Podoliei, către P.I. Fiodorov din 26 februarie 1845. Documentul menționează că Comitetul de Cenzură din Kiev returna o serie de cărți depuse spre examinare de supusul austriac Franc Bonis, și întrucât proprietarul se afla la o rudă de a sa din orașul Chișinău – Mihail G. Șefer, se solicita guvernatorului militar al Basarabiei transmiterea acestora⁸⁸. Cancelaria guvernatorului le-a expediat la 17 martie Poliției orașului Chișinău pentru a le înmâna supusului austriac⁸⁹, dar efectuând cercetările de rigoare, șeful acesteia raportează la 31 martie că a expediat cutia cu cărți Poliției orașului Odesa, deoarece conform înscrierilor, supusul austriac se afla la colonistul Anton Kok ce locuia în acest oraș-port⁹⁰. La rândul său, guvernatorul militar al Basarabiei îl informează la 12 aprilie 1845 pe guvernatorul militar al Kamenet-Podolskului despre acest fapt⁹¹.

În rândul celor care aduceau literatură vest-europeană întâlnim și supuși ai diferitor state germane, în special de Württemberg, în care se afla un mare centru editorial – orașul Stuttgart. Astfel, la 25 august 1840, oficialii punctului vamal din Leova îl informau pe P.I. Fiodorov despre cărțile aduse la 20 august de supușii de Württemberg Franz Springer (19 volume în germană și franceză) și Aloizei Marnart (43 de volume în germană și franceză), care se îndreptau în orașul Hâncești⁹². Guvernatorul expedia la 9 septembrie 1840 lista cărților Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg, iar răspunsul din 2 octombrie 1840 preciza că au fost găsite „permise”⁹³.

⁸⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 5-5 verso.

⁸¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 7-7 verso.

⁸² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 45-46.

⁸³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4850, f. 7.

⁸⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4850, f. 9.

⁸⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4850, f. 15-16.

⁸⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5219, f. 2.

⁸⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5219, f. 3.

⁸⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 8-8 verso.

⁸⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 9-9 verso.

⁹⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 15.

⁹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 16.

⁹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 51.

⁹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 42-43. Decizia comitetului era emisă la 44 de zile după trecerea hotarului.

Un alt supus de Württemberg I.L. Baym, după cum îl informa pe P.I. Fiodorov la 26 aprilie 1845 vama din Noua Suliță, a adus la 25 aprilie în provincie 15 cărți în limba germană, angajându-se în scris a le prezenta timp de trei luni guvernatorului militar al Basarabiei⁹⁴. La 6 mai guvernatorul a expediat Comitetului de Cenzură de la Odesa lista celor 15 cărți, după cum a fost documentată de vameși⁹⁵. În răspunsul din 26 mai Comitetul de cenzură din Odesa specifica că doar două cărți pot fi restituite proprietarului, deoarece figurau deja ca „permise”, iar restul, fiind-i necunoscute, urmau a fi expediate comitetului spre examinare, lucru realizat la 20 iunie⁹⁶. Împreună cu răspunsul din 17 iulie Comitetul de cenzură returna cele 10 cărți, precizând că au fost găsite admisibile, putând fi restituite proprietarului⁹⁷.

Aceiași oficiali vamali din Noua Sulița îl informau la 24 decembrie 1845 pe guvernatorul militar al Basarabiei că supusul de Württemberg Matias Nudis a adus cu sine în Basarabia la 21 decembrie o carte în limba străină, care a fost împachetată și sigilată, și eliberată acestuia cu obligația prezentării acesteia timp de trei luni în Cancelaria guvernatorului⁹⁸. Guvernatorul militar a expediat la 31 decembrie 1845 Comitetului de Cenzură din Odesa informația respectivă și datele despre carte⁹⁹. Întrucât nu figura în cataloagele cenzurii, Comitetul de cenzură din Odesa solicită la 11 ianuarie 1846 cartea pentru a fi examinată, iar guvernatorul o expediază la 26 ianuarie¹⁰⁰. În răspunsul din 12 februarie 1846 Comitetul constata că cartea a fost catalogată ca admisibilă și poate fi restituită proprietarului¹⁰¹.

Pe lângă supușii de Württemberg dispunem informații despre supuși ai altor state germane, precum este cazul supusului prusian, bijutierul August Unger, sosit la 26 decembrie 1844 în Basarabia. Din lista cărților aduse, trei cărți au fost găsite „necunoscute cenzurii” și au fost expediate de către guvernatorul militar al Basarabiei la 23

februarie Comitetul de Cenzură din Odesa, care la 5 aprilie 1845 informa că restituie doar una, una fiind interzisă de cenzură și una necesitând o examinare mai îndelungată¹⁰². Comitetul de Cenzură Străină de la Sankt Petersburg îi solicită la 8 aprilie 1845 guvernatorului militar al Basarabiei confirmarea prezentării de către August Unger a cărților în termenul stabilit de trei luni¹⁰³. Guvernatorul militar confirmă la 6 mai 1845 Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg prezentarea în termen a cărților și hotărârea luată de Comitetul de Cenzură din Odesa în privința acestora, precum și expedierea titlurilor „interzise” înapoi peste hotare, la decizia proprietarului, prin vama portuară din Odesa¹⁰⁴.

Disponem chiar de informații potrivit cărora un supus german, mai exact de Hesse-Darmstadt, își aducea în Basarabia și își difuza propriile cărți. Este vorba de J.H. Schwarz, autor a mai multor lucrări de medicină¹⁰⁵ care, trecând procedurile vamale în punctul vamal de la Leova în 6 decembrie 1841, s-a îndreptat înspre moșia contesei Ruxandra Edling (Sturdza) din județul Bender, cu cinci cărți proprii, toate publicate în orașul Fulda¹⁰⁶. Fiind vorba de sora marelui diplomat și publicist Alexandru Scarlat Sturdza, lista cărților, expediată de oficialii punctului vamal din Leova la 7 decembrie, este aprobată deja la 15 decembrie de P.I. Fiodorov (în doar 10 zile de la trecerea hotarului), iar cărțile sunt returnate mareșalului nobilimii din Basarabia, I.M. Sturdza, după cum menționează documentul „reprezentant al acestora” (A.E. - al Ruxandrei și oaspetelui său)¹⁰⁷. Presupunem că cărțile urmau, cel mai probabil, să fie lăsate contesei, pentru a-i servi în practicile curative pentru boala care o deranja, dar, se pare că nu ajutat-o prea mult, căci după cum se cunoaște a murit din cauza acesteia la 16 ianuarie 1844.

După obținerea independenței în 1829, în urma unui îndelung război cu Poarta Otomană și formarea în 1833 a Regatului Greciei, găsim date do-

⁹⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 26.

⁹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 28.

⁹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 42-43.

⁹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 44. Decizia preliminară a Comitetului venea la 32 de zile, iar cea finală la 83 de zile de la trecerea hotarului.

⁹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 59.

⁹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 60-60 verso.

¹⁰⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 61-62.

¹⁰¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 63. Decizia preliminară a Comitetului venea la 25 zile, iar cea finală la 54 de zile de la trecerea hotarului.

¹⁰² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 17-17 verso.

¹⁰³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 29.

¹⁰⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 30-30 verso.

¹⁰⁵ Zweckmäßige Erwärmung und Herrichtung von Mineralbädern... Fulda, 1839; Maisch- und Gährverfahren... Fulda, 1839; Grundzüge und Beschreibung fuer die Herrichtung einer vortheilhaften Kessel-Feuer-Anlage... Fulda, 1838 etc. Se pare că se specializa în tratamentul prin băile terapeutice.

¹⁰⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 67. Pe lângă cărțile ale cărui autor era, mai avea cu sine două cărți în limba franceză, tot din domeniul medicinei.

¹⁰⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 68.

cumentare și despre diferiți supuși greci ajunși în Basarabia cu o carte sau mai multe, e adevărat, în mare parte în limba greacă, precum este cazul lui Dimitrie Rizo, despre cărțile căruia vama din Sculeni îl informa la 18 martie 1836 pe guvernatorul militar al Basarabiei¹⁰⁸, sau cel a lui Nicolai Alexopulo – la 27 august 1840¹⁰⁹. În privința ultimului, Comitetul de Cenzură analizând catalogul expedit de P.I. Fiodorov la 9 septembrie 1840, a constatat că sunt titluri necunoscute și a solicitat la 19 noiembrie 1840 expedierea cărților spre examinare¹¹⁰. Guvernatorul militar al Basarabiei, prin circulara din 15 februarie 1841, a solicitat informații de la Poliția orașelor și de la Judecătoriile de județ despre locul aflării acestuia, pentru a-i aduce cărțile menționate până la 1 martie, adică în termenul prevăzut de lege¹¹¹. Rând pe rând, Polițiile orașelor Soroca, Tuzla, Cahul, Reni, Chișinău, Orhei, Chilia, Ismail, Hotin, Bălți, Vâlcov, Akkerman, Bender, iar apoi judecătoriile de județ, au raportat că grecul este de negăsit¹¹². De fapt, după cum observăm din circulara general guvernatorului Novorosiei și Basarabiei din 27 aprilie 1842, acesta nu era un caz singular. Astfel, din lista pentru anul 1841 a persoanelor care nu au prezentat în termenul stabilit cărțile în Comitetul de Cenzură din Odesa, după cum s-au angajat în vămile prin care au trecut se numărau 10 persoane, inclusiv 7 prin vămile din Basarabia, după cum urmează: supusul austriac evreul Haim Weidberg (Noua Suliță – 18 cărți), locuitorul orașului Chișinău G.A. Pavis (Reni – 14 volume), locuitorul orașului Chișinău G.S. Croitor (Reni – 5 cărți), locuitorul or. Mariupol N. Akaș (Noua Suliță – 6 cărți), moșierita din Basarabia principesa Elena Hangerli (Sculeni – 14 caiete cu note), supușii sârbi Andrei Arsenovici și Mihail Popovici (Sculeni – 12 și 4 volume respectiv)¹¹³.

Dar pe lângă cărți în limba greacă, supușii greci aduceau cu sine și titluri de carte vest-europene. Astfel, sosind în Basarabia la 14 ianuarie 1847, prin vama de la Sculeni și îndreptându-se spre localitatea Otaci, supusul grec, cneazul Dmitrie Cantacuzino, a declarat că avea cu sine 17 cărți

în limbi străine¹¹⁴. La 16 ianuarie acesta prezintă cărțile la guvernatorul militar al Basarabiei, și solicită ca după examinarea cenzurii să fie returnate fratelui său Aristid Cantacuzino, deoarece îi aparțineau¹¹⁵. Guvernatorul expediază, la 28 ianuarie 1847, lista cărților Comitetului de cenzură din Odesa, iar răspunsul din 5 februarie menționa că cartea *Voyages en Zigzag* de R. Topffer, Paris, 1846, putea fi returnată proprietarului, două cărți necesitau a fi expediate comitetului pentru examinare, iar lucrarea *Collection of ancient and modern British Authors* necesita o descriere mai amănunțită, cu precizarea autorilor și titlurilor capitolului¹¹⁶. Guvernatorul a expedit cele solicitate la 28 februarie 1847, iar Comitetul de cenzură îi comunică la 15 martie 1847 că cărțile îi pot fi restituite cu excepția uneia – *Byron Illustrated*, găsită a fi interzisă. Comitetul de cenzură din Sankt Petersburg a solicitat la 15 aprilie confirmarea prezentării de către cneazul Dim. Cantacuzino a cărților introduse prin vama Sculeni¹¹⁷.

De fapt predilecția grecilor pentru literatura în limba engleză își avea explicații istorice obiective, luând în considerare faptul că Anglia i-a susținut activ pe greci în războiul de independență, iar la 1815 a contribuit la formarea Statelor Unite ale Insulelor Ionice, care cuprindeau 7 insule mari și alte câteva mici din Marea Ionică, plasându-le sub protectorat britanic până în 1864, când aveau a se uni cu Regatul Greciei. În virtutea acestui fapt grecii ionieni aveau să controleze în prima jumătate a secolului al XIX-lea comerțul cu cereale din bazinul Mării Negre și cel mediteranean spre insulele britanice. De fapt, corespondența vămii din Sculeni chiar atestă un cetățean al acestei Republici Ioniene, după cum mai este numită de istoriografie. Este vorba de Dimitrie Pansi¹¹⁸, care îndreptându-se spre Chișinău a trecut hotarul Basarabiei la 24 aprilie 1845, declarând oficialilor vămii din Sculeni că avea la sine trei cărți¹¹⁹. Guvernatorul militar a informat la 16 mai Comitetul de cenzură din Sankt Petersburg în această privință, anexând lista cărților, iar acesta încuviința la 17 iulie 1845 restituirea acestora întrucât figurau ca admisibile¹²⁰.

¹⁰⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 21. La 18 mai guvernatorul expedia cataloagele acestora la Comitetul de Cenzură din Sankt Petersburg. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 39.

¹⁰⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 56.

¹¹⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 57-58.

¹¹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 50-50 verso.

¹¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 84-100.

¹¹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3953, f. 35-36 verso.

¹¹⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5045, f. 1.

¹¹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5045, f. 2.

¹¹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5045, f. 3-4 verso.

¹¹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5045, f. 5-6.

¹¹⁸ Oficialii ruși îl numesc originar din insulele Ionice, fapt ce ne face să credem că era cetățean al statului respectiv.

¹¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 32.

¹²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 33-34. Decizia comitetului venea la 85 de zile de la trecerea hotarului.

Literatura engleză avea să fie adusă în Basarabia, chiar dacă doar temporar, și de supuși britanici propriu-ziși. Este necesar a fi menționat faptul că în Basarabia a funcționat în sec. al XIX-lea o filială a Societății Biblice Ruse, formată, după cum se știe, de Societatea Biblică Britanică pentru străini (British and Foreign Bible Society), care a contribuit la pătrunderea cărților străine în scop misionar în Imperiul Rus (Danilov 2008). Dar pe lângă misionarii englezi, în Basarabia ajung din Albion și diverși călători. Astfel, supusul englez Gregory Maggard, sosit la 27 mai 1833 în Basarabia în baza unui pașaport eliberat de către consulul rus de la Iași, a adus cu sine 19 cărți în diferite limbi. Guvernatorul civil interimar al Basarabiei, I.S. Klimș, a expediat la 12 iunie 1833 lista acestora Comitetului de Cenzură Străină, primind la 28 iunie încuviințarea de returnare a cărților, întrucât s-au dovedit a fi „permise”¹²¹. Dar, deoarece Gr. Maggard se îndreptase spre Crimeea, I.S. Klimș a fost nevoit să expedieze la 14 iulie 1833, guvernatorului civil al Tauridei cărțile și o scrisoare în care îi explica situația, solicitându-i să returneze cărțile proprietarului¹²².

Un alt supus englez, călătorul C.B. Elliot (1803-1875)¹²³, după ce a trecut prin Principatele Române și a trecut Prutul spre Rusia, pe la Leova, a făcut cunoștință îndeaproape cu sistemul de control al publicațiilor „străine” în Imperiul Rus. Ca un veritabil călător avea cu sine mai multe volume în limba engleză. Fiind plasat în carantină, a fost obligat să completeze un formular în două exemplare în care să înscrie autorii și titlurile de carte pe care le avea cu sine, limba, locul și anul ediției, numărul de volume. Chiar dacă a declarat că se îndreaptă spre Odesa, acesta a fost pus să semneze că se obligă a se prezenta la guvernatorul militar al Basarabiei, deși călătorul insista că drumul său preconizat nu trece prin Chișinău. La postul vamal din Leova lucrurile acestuia au fost din nou examinate, iar el a fost obligat să întocmească o nouă listă a lucrărilor pe care le avea. Apoi cărțile au fost sigilate într-un pachet, oficialii vamali acceptând ca acestea să fie prezentate guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei în Odesa. Călătorul, dar și tovarășii săi

de drum, au rămas foarte indignați de faptul că până la Odesa nu aveau ce citi (Elliot 1839, 113-115). Ajunși în Odesa, aceștia au prezentat cărțile la cancelaria guvernatorului, și au fost informați că aveau să primească cărțile abia când vor părăsi hotarele imperiului. Nefiind mulțumiți de situația dată, peste două zile aceștia au solicitat returnarea cărților, care le-au fost oferite, cu excepția a trei titluri, ce reprezentau lucrări ale altor călători prin Europa – V. Fontanier, M. Starke și J. Auldjo. Una dintre acestea a fost găsită în lista celor interzise, iar alte două nefigurând în lista celor admise, urmau a fi expediate la Sankt Petersburg, astfel că proprietarii nu mai sperau să le vadă (Elliot 1839, 126).

Mai rar întâlnim cazuri când era vorba de supuși ai altor state, precum ar fi supusul sârb Pavel Radivoevici, care, potrivit adresei din 30 iulie 1835 a vămii portuare din Ismail către guvernatorul civil al Basarabiei, a adus cu sine în Basarabia 36 cărți în „limbi străine”¹²⁴. Guvernatorul a expediat la 7 august 1835 informația Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg¹²⁵, iar răspunsul oficial din 6 septembrie 1835 încuviința returnarea cărților, deoarece fuseseră găsite „permise”¹²⁶.

Dar, de sigur, în marea lor majoritate printre cei care contribuiau la difuzarea cărților vest-europene în Basarabia erau păturile înstărite ale populației provinciei, în special boieri, fie în calitate de simpli moșieri, fie, în cazul celor care au reușit să treacă prin impusa procedura de recunoaștere a nobleței – în cea de dvoreni, unii cu funcții de stat, alți îmburgheziți, înscriși în rândul negusturilor de ghildă.

Moșierul Râșcanu, spre exemplu, după cum scria I.S. Klimș Comitetului de cenzură străină de la Sankt Petersburg la 3 iulie 1833, a adus cu sine în luna precedentă o serie de cărți în limbi „străine”, expediind lista acestora cenzorilor. Răspunsul acestora din urmă, din 17 iulie 1833, preciza că s-au dovedit a fi admise și pot fi eliberate proprietarului¹²⁷. Vama Sculeni expedia periodic guvernatorului Basarabiei catalogul cărților în „limbi străine” aduse de peste hotare de diverși nobili basarabeni, precum: Petru Petrino, fiul spătăresei Anastasia

¹²¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 69-70. Decizia Comitetului venea la 33 de zile de la trecerea hotarului.

¹²² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 71.

¹²³ În 1835-1837 face o lungă călătorie prin Europa Centrală, pe Dunăre, în Crimeea, Balcani, Asia Mică și Palestina (Cernovodeanu 2006, 347).

¹²⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 42.

¹²⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 57.

¹²⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 42 verso. Decizia Comitetului venea la 39 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

¹²⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 2.

Petrino (adresa din 20 noiembrie 1835)¹²⁸, dvo-reanul Dimitrie Andrianov (adresa din 25 martie 1836)¹²⁹, cneazul Alexandru Moruzi (adresa din 15 aprilie 1836)¹³⁰, Egor Râșcanu (adresa din 20 august 1841)¹³¹ ș.a. De fapt, din listele cărților vest-europene aduse în Basarabia, care s-au păstrat doar fragmentar în fondul Cancelariei guvernatorului Basarabiei, restul păstrându-se în fondul Comitetului de cenzură străină al Arhivei Istorice de Stat din Rusia, s-ar putea reconstitui preferințele de lectură pe tărâmul literaturii franceze sau germane și engleze a unor întregi familii boierești, precum Moruzi¹³², Cantacuzino, Donici etc.

Despre familie nobiliară Cantacuzino, spre exemplu, dispunem de câteva informații elocvente, precum lista cărților străine aduse de peste hotare de principesa Elena Cantacuzino, expediată la 11 decembrie 1835 de oficialii vămii din Sculeni lui P.I. Fiodorov¹³³. Acesta din urmă îl reexpedia la 4 ianuarie 1836 Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg¹³⁴. O altă listă, incluzând 9 titluri de carte, în 19 volume, în „limbi străine” aduse de peste hotare la 1 mai 1840 de Eufrosinia Cantacuzino (Plagino)¹³⁵, era expediată de vama din Sculeni guvernatorul militar al Basarabiei la 3 mai 1840, pentru ca acesta să o remită Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg la 7 mai¹³⁶. După ce primise răspunsul din 27 mai, care preciza că cu excepția a trei titluri¹³⁷, cărțile au fost gă-

site „permise” și puteau fi restituite moșieritei¹³⁸, guvernatorul a solicitat poliției orașului Chișinău să-i comunice moșieritei decizia Comitetului de cenzură, pentru ca la 26 iunie să i se raporteze îndeplinirea dispoziției¹³⁹. Ca răspuns la solicitarea repetată a guvernatorului din 31 iunie, Poliția orașului Chișinău menționa, în raportul din 3 august, că moșierita căzuse de acord să expedieze cărțile înapoi peste hotare, dar dat fiind faptul că locuia în satul Dubiușca, urma a se adresa Judecătoriai Bender¹⁴⁰. Ca urmare, la 22 noiembrie P.I. Fiodorov a reexpediat solicitarea respectivă Judecătoriai de Bender, însă răspunsul din 27 noiembrie preciza că moșierita locuia în județul Chișinău, în Cimișeni, care nu ținea de jurisdicția acestei judecătoriai¹⁴¹. P.I. Fiodorov se vede nevoit să expedieze la 3 decembrie o nouă solicitare Poliției orașului Chișinău, a cărei raport din 4 decembrie preciza că solicitarea de a prelua cărțile de la moșierita și a le expedia guvernatorului a fost remis Judecătoriai Orașului Chișinău încă la 13 august¹⁴². La 10 decembrie P.I. Fiodorov se adresează personal Judecătoriai județului Chișinău, care în raportul din 18 decembrie menționa că a făcut două solicitări în acest sens, dar nu primise un răspuns de la cea vizată, urmând a se mai face o solicitare în acest sens¹⁴³. Drept urmare, guvernatorul a solicitat la 6 ianuarie 1841 poliției orașului Chișinău să întreprindă măsurile necesare pentru a i se prezenta în mod urgent cărțile în cauză¹⁴⁴. În raportul repetat al Judecătoriai Chișinău din 9 ianuarie, se indica că Eufrosinia Plagino primise cărțile pentru lectură de la Smaranda Balș în timpul aflării sale la Iași, și deja de două luni le returnase proprietarei. Răspunsul întârziat se datora faptului că Judecătoria era ocupată cu dosare penale, iar moșierita fusese plecată din moșia sa, în special pe la Chișinău, unde se afla și la data respectivă¹⁴⁵. Aceeași explicație o găsim și în raportul Poliției orașului Chișinău din 10 ianuarie 1841, ambele raporturi bazându-se pe nota explicativă scrisă la 9 ianuarie 1841 de moșierita¹⁴⁶. Abia la 14 ianuarie 1841 P.I. Fiodorov informa Comitetul de Cenzură despre faptul că volumele interzise au fost expedi-

¹²⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 95. La 9 decembrie guvernatorul expedia catalogul Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg. La 10 ianuarie 1836 Comitetul încuviința returnarea cărților proprietarilor. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 96-97.

¹²⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 30.

¹³⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 37. Alexandru Moruzi (1815-1878), moșier la Pechea, era fratele lui Constantin Moruzi. (Bezviconi 1943, 137).

¹³¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 52.

¹³² Astfel, documentele atestă că la 26 septembrie 1835 Pichețul vamal Leova îl informa pe P.I. Fiodorov că cneazul Panaite Moruzi a trecut hotarul Basarabiei, având cu sine o carte în limba franceză. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 75-75 verso.

¹³³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 114.

¹³⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 115.

¹³⁵ Soția postelnicului Constantin Plagino.

¹³⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 60-61.

¹³⁷ Titlurile interzise: 1) *Histoire universelle* de G.G. Bredow. Paris, 1838 (2 volume). 2) *Histoire générale* de Charles de Rotteck. Paris, 1833 (4 volume) și 3) *Historie de Napoléon* de M. de Norvin. Leipzig, 1828 (4 volume), urmau a fi scoase înapoi peste hotare, sau expediate comitetului. Titlurile „permise” erau *De la éducation* de M. Campan (Paris, 1824); *Géographie populaire* de Hippolyte Jouy (Paris 1834); *Petit abrégé de géographie ancienne* de E. Lefranc (2 exemplare); *Eléments de mythologie* de N.-J. H. de Bassville (Lyon, 1816); *Harmonies poétiques et religieuses* de Alphonse De Lamartine (ed. 5, Paris).

¹³⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 63.

¹³⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 65.

¹⁴⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 66-67 verso.

¹⁴¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 68-69.

¹⁴² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 71.

¹⁴³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 72-73.

¹⁴⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 74.

¹⁴⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 75.

¹⁴⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 78.

ate înapoi peste hotare¹⁴⁷, dar evident fără dovezi în acest sens. Acest caz elucidează toată complexitatea și birocrațismul sistemului de control și demonstrează că pentru instituțiile care urmau să realizeze deciziile organelor de cenzură munca în cauză era una auxiliară, și atitudinea era respectivă. Tocmai așa se explică că cărțile vest-europene interzise continuau să circule aproape nestingherit în cuprinsul imperiului.

Sunt disponibile informații documentare privind preferențele de lectură ale familiei unei alte descendente Cantacuzino – Elena Donici, căsătorită cu Andrei Donici (Bezviconi 1943, 107). Astfel din adresa Comitetul de Cenzură din Odesa din 26 februarie 1836, ca răspuns la raportul oficialilor punctului vamal Leova din 9 februarie 1836, aflăm că cele două cărți în limba franceză aduse de dvoreanul Andrei Donici de peste hotare: *Principes de la langue française* de N.F. de Wailly și *Maximes et réflexions morales* de François La Rochefoucauld, au fost găsite „permise”¹⁴⁸. La 23 martie P.I. Fiodorov a dispus Poliției orașului Chișinău să-i restituie cărțile proprietarului¹⁴⁹. Aceasta din urmă îi raporta la 18 aprilie că a expediat cărțile dvoreanului Andrei Donici Judecătoria județene Orhei, pentru a i le transmite, întrucât acesta locuiește la moșia proprie din satul Vâșcăuți¹⁵⁰.

Pasiunea existentă în familiile boierești pentru cartea vest-europeană cu siguranță a contribuit la formarea unor personalități cu o vocație în arta scrisului. Menționăm, ca exemplu, pe scriitorul și ziaristul Zamfir C. Arbore, cunoscut și sub numele Zamfir Ralli-Arbore, fiul dvoreanului Constantin Ralli (Constantin, Negrei, Negru 2011, 239). Despre pasiunea ultimului pentru cartea vest-europeană ne convinge adresa vămii de la Sculeni din 12 iunie 1848 către P.I. Fiodorov, care informa că dvoreanul Constantin Ralli trecând hotarul în Basarabia la 6 iunie 1848 a adus cu sine 28 de cărți în limbi „străine”, pe care s-a obligat să le prezinte în cancelaria acestuia timp de trei luni¹⁵¹. Guvernatorul militar al Basarabiei a expediat la 19 iunie 1848 Comitetului de Cenzură din Odesa catalogul acestora, care însă în răspunsul din 24 iunie 1848 solicita completarea detaliilor bibliografice, de-

oarece nu era posibilă identificarea cărților¹⁵². Ca urmare la 11 septembrie 1848 vice-gubernatorul Basarabiei a decis expedierea cărților respective Comitetului de Cenzură de la Odesa¹⁵³. Intrând pe fir Comitetul de Cenzură de la Sankt Petersburg i-a solicitat la 15 septembrie 1848 guvernatorului militar al Basarabiei confirmarea faptului că dvoreanul Constantin Ralli i-a prezentat cărțile aduse la 6 iunie 1848, după cum s-a obligat, timp de trei luni, în conformitate cu Dispoziția Comitetului de Miniștri din 6 aprilie 1843, confirmare expediată la 4 octombrie 1848¹⁵⁴. Între timp, la 22 septembrie 1848, Comitetul de Cenzură din Odesa i-a remis lui P.I. Fiodorov cărțile dvoreanului Constantin Ralli. Se menționa că o parte din cărțile acestuia au fost găsite a fi „permise” și sunt returnate proprietarului, altele sunt „necunoscute” și se așteaptă permisiunea Comitetului de Cenzură Străină de la Sankt Petersburg, iar unele fac parte din categoria celor din care urmează a fi excluse anumite pasaje. Pentru acestea din urmă Comitetul avea nevoie de acordul proprietarului. Ca urmare, guvernatorul militar al Basarabiei era rugat să emită o dispoziție prin care să se afle de la Constantin Ralli dacă acceptă ca în unele din cărțile sale să se facă tăierea unor pasaje. În caz contrar Comitetul urmă să le declare interzise și să le rețină, sau la dorința proprietarului să faciliteze expedierea lor înapoi peste hotare¹⁵⁵. La 21 octombrie 1849, ca urmare a adresei guvernatorului militar al Basarabiei din 9 octombrie, Comitetul de Cenzură din Odesa returnează dvoreanului C. Ralli trei cărți din lista celor „reținute”, cenzurarea celorlalte nefiind încă finisată. Menționăm faptul că Constantin Ralli era înscris și ca negustor de ghilda a treia la Chișinău, fapt care ne face să ne întrebăm dacă nu cumva acesta practica

¹⁴⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5218, f. 2.

¹⁴⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5218, f. 4.

¹⁴⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5218, f. 5-6.

¹⁵⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5218, f. 1-1 verso. În lista cărților catalogate drept „permise” figurau: *Le Voleur. Gazette de Journal a Français*, 1848, nr. 1-13; B.-H.-R. Capefigue, *L'Europe pendant le consulat et l'empire de Napoléon*, T. 1-2, 11-12; *Le Plutarque*, T. 1-4; M. Dufrenoy, *Biographie des jeunes demoiselles ou vie des femmes célèbres*, T. I-III; Paul É.D. Forgues, J.J. Grandville, *Petites misères de la vie humaine* (Paris, 1841); T. Melkowski, *Gramatyka Polsko-Francuska; Plan i obraz Warszawuy*. Din numărul cărților „interzise”: *Le Voleur. Gazette de Journal a Français*. 1841-1846 – 6 numere; B.-H.-R. Capefigue, *L'Europe pendant le consulat et l'empire de Napoléon*, T. 3-10; *Biographie des jeunes demoiselles ou vie des femmes célèbres*, T. IV; *Echo de la littérature Français* (Leipzig, 1841) ș.a. Datele bibliografice ale lucrărilor erau, într-adevăr, înscrise sumar și cu lipsuri esențiale pentru o identificare corectă a cărților.

¹⁴⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 77.

¹⁴⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 12. Decizia Comitetului venea la 18 zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

¹⁴⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 13-13 verso.

¹⁵⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 14.

¹⁵¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5218, f. 8.

comerțul cu cărți „străine” în orașul de reședință, lucru care desigur nu ar fi atât de prejos pentru un dvorean, precum comerțul cu alte mărfuri.

Înregistrările vamale rețin și cele 37 de cărți aduse în Basarabia la 4 decembrie 1836 prin vama din Noua Suliță de Boleslav Hâjdeu, scriitor, folclorist și naturalist, fratele lui Alexandru Hâjdeu și unchiul scriitorului B.P. Hasdeu¹⁵⁶. Neprezentându-le în termenul de 6 luni prevăzut de lege și după cum s-a angajat, Comitetul de Cenzură din Odesa se adresează la 23 iulie 1837 guvernatorului militar al Basarabiei în vederea solicitării repetate a cărților¹⁵⁷, da P.I. Fiodorov reușește abia în decembrie 1837 să le prezinte cenzorilor¹⁵⁸.

Pe lângă boierii moldoveni, printre cei care aduceau din călătorii tipărituri vest-europene se numărau și diferiți demnitari ruși din Basarabia. Patima funcționarilor ruși față de literatura occidentală, de fapt, este bine cunoscută. E destul de amintit doar două nume care au legătură cu teritoriul dintre Prut și Nistru: guvernatorii generali ai Novorosiei și Basarabiei M.S. Voronțov (1823-1854) și A.G. Stroganov (1855-1864), bibliotecile cărora erau pline cu lucrări de lux ale unor renumiți editori occidentali. Funcționarii erau acei care înțelegeau cum funcționa sistemul, și cum puteau fi ocolite restricțiile existente. În plus, unii funcționari de rang înalt au primit pe parcursul secolului al XIX-lea dreptul de a-și aduce de peste hotare cărți străine fără a fi supuse cenzurii (Emilciuc 2012, 21-22).

Mulți din acești funcționari, inclusiv în Basarabia, în virtutea politicii imperiale promovate de țarismul rus, aveau chiar origini occidentale, și păstrau un atașament constant față de cultura și limba nativă, astfel că cărțile le permiteau să mențină pe un tărâm străin conexiunea spirituală cu țările de origine. Astfel, menționăm cazul funcționarului civil de clasa a IX-a Angelo Vally, care, după cum reiese din adresa vămii din Sculeni din 2 octombrie 1835 către P.I. Fiodorov, a adus cu sine trei cărți în limba franceză și s-a obligat să le prezinte demnitarului¹⁵⁹. Acestea au fost găsite admisibile de Comitetul de Cenzură din Sankt Petersburg la 1 noiembrie 1835 și au putut fi restituite proprietarului, după ce guvernatorul în pre-

labil a expediat la 11 octombrie 1835 lista acestora instituției în cauză¹⁶⁰.

Unii dintre acești funcționari aveau nevoie de literatură „străină” din considerente de serviciu. Astfel, spre exemplu, la 9 ianuarie 1835 vama din Sculeni îl informa pe P.I. Fiodorov că la 8 ianuarie a trecut hotarul Basarabiei medicul-șef militar Kappel¹⁶¹, la care au fost depistate o serie de cărți în limbi străine, de care, potrivit declarației acestuia, avea nevoie pentru uz profesional¹⁶². La 29 ianuarie guvernatorul civil al Basarabiei expedia Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg informația în cauză și lista cărților, iar în răspunsul din 22 februarie 1835 Comitetul încuviința restituirea cărților deoarece fuseseră găsite „permise”¹⁶³.

Și membrii familiilor funcționarilor alogeni aveau patima lecturii cărților „străine”. Din adresa din 9 octombrie 1835 a Comitetului de Cenzură din Odesa către P. I. Fiodorov aflăm, în această ordine de idei, despre o serie de cărți „străine” aduse de soția funcționarului civil de clasa a XIV-a Serafiani. După examinarea listei cărților, expediată comitetului la 13 iulie de P.I. Fiodorov, cu datele bibliografice a 41 volume de carte și 5 caiete cu note, 29 volume au fost găsite a fi „permise”, iar alte 12 volume, inclusiv 5 în limba franceză și 7 în limbi orientale au fost declarate necunoscute, urmând a fi expediate Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg. Alte două cărți, una în limba turcă și cealaltă în limba moldovenească (română) au fost declarate reținute, figurând în lista celor „interzise”¹⁶⁴. Comitetul de Cenzură din Odesa solicita guvernatorului să returneze cărțile găsite a fi „permise”, pe care le expedia alăturat¹⁶⁵. Ca urmare, P.I. Fiodorov a dispus la 18 octombrie 1835 Poliției orașului Chișinău să returneze proprietarului cărțile primite, contra semnătură¹⁶⁶, pentru ca la 7 noiembrie 1835 să confirme Comitetului de Cenzură din Odesa predarea cărților proprietarului¹⁶⁷.

¹⁵⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 73.

¹⁶¹ Medic-șef militar (Штаб-лекарь) - titlu acordat persoanelor cu studii medicale superioare complete, și doar după o perioadă îndelungă și fără cusur de îndeplinire a serviciului în cadrul forțelor armate. Numărul acestora era foarte limitat, și se echivala cu gradul de locotenent-căpitan.

¹⁶² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 7.

¹⁶³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 8-9.

¹⁶⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 80-80 verso.

¹⁶⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 81.

¹⁶⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 82.

¹⁶⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 94.

¹⁵⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2792, f. 100.

¹⁵⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2792, f. 66.

¹⁵⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2792, f. 101.

¹⁵⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 77.

De altfel la minoritățile etnice, în rândul cărora nivelul de cunoaștere de carte era mai înalt decât în rândul populației băștinașe, cartea vest-europeană a circulat în mod obiectiv mai activ, în special dacă ne referim la diferiți greci, germani sau evrei. În rândul evreilor, spre exemplu, era foarte populară literatura în limba germană, din simplu considerent că idișul în care vorbeau era un dialect al acestei limbi. Astfel, spre exemplu, evreului Akiv Lips, care, după cum îl informa vama din Noua Suliță pe I.S. Klimș la 5 mai 1833, reîntors la 2 mai în Basarabia de peste hotare a adus cu sine 10 cărți în limba germană, 6 în latină, precum și 3 dicționare latino-germane¹⁶⁸. La 29 mai 1833 guvernatorul civil interim a expediat lista cărților Comitetului de Cenzură Străină din Sankt Petersburg¹⁶⁹, care a permis la 9 iunie 1833 eliberarea cărților către proprietar, în virtutea faptului că s-au dovedit a fi „permise”, cu excepția uneia, necunoscută pentru cenzori, care urma să fie expediată pentru examinare¹⁷⁰. I.S. Klimș a expediat cartea respectivă Comitetului la 30 iunie 1833, pentru ca la 1 august 1833 Comitetul să o returneze cu precizarea că aceasta a fost găsită „permisă” și poate fi eliberată proprietarului¹⁷¹.

Un alt caz elocvent în acest sens îl aflăm din adresa vămii din Noua Suliță către P.I. Fiodorov din 10 mai 1840, potrivit căreia evreul Leiba Fridfertig, supus austriac, a adus cu sine în Basarabia 81 de cărți în limba germană, inclusiv 25 volume de Schiller, care au fost sigilate, și contra semnătură întoarse proprietarului cu condiția ca acesta să le prezinte guvernatorului timp de 6 luni¹⁷². Conform unui certificat pe care-l deținea supusul austriac, cărțile urmau să ajungă în Școala evreiască din Chișinău¹⁷³. La 20 mai guvernatorul expedia lista cărților spre avizare Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg, iar răspunsul din 12 iunie specifica că titlurile conținute în listă s-au dovedit a fi a unor cărți „permise”, cu excepția uneia necunoscute, care urma să fie expediată comitetului¹⁷⁴. Întrucât cărțile nu fuseseră depuse, P.I. Fiodorov apelează la Poliția orașului Chișinău, care reușește să o recupereze și să o expedieze guvernatorului la 8 august 1840, iar acesta o re-

expediază Comitetului de cenzură din Sankt Petersburg la 21 august¹⁷⁵. În scrisoarea de răspuns din 17 decembrie 1840 Comitetul de cenzură îl informa pe guvernator că cartea s-a dovedit a fi interzisă, și a fost reținută¹⁷⁶. Menționăm, în plus, că pentru aceeași Școala evreiască din Chișinău, un alt evreu, Iacob Boltuch, și el supus austriac, la 8 iulie 1841 aducea cu sine 21 titluri de carte în limbile germană și latină, în 95 de volume, inclusiv 17 volume ale operelor lui Hegel¹⁷⁷. Despre acest fapt Vama din Noua Suliță îl informa pe P.I. Fiodorov la 14 iulie 1841¹⁷⁸.

Fiind o provincie de hotar, prin vămile Basarabiei erau aduse cărți străine și de locuitori din alte teritorii ruse, destinația finală a cărora nu era teritoriul dintre Prut și Nistru. Cele mai multe cazuri de acest gen nici nu figurează în documentația păstrată în fondurile ANRM. Există, însă, și excepții, în acest sens, mai exact cazurile în care proprietarii cărților vizate declarau că doresc să le prezinte guvernatorului militar al Basarabiei, în virtutea unor anumite circumstanțe rămase necunoscute.

Astfel, spre exemplu, la 12 martie 1836 Comitetul de Cenzură străină din Sankt Petersburg, îi comunica lui P.I. Fiodorov, ca răspuns la adresa acestuia din 20 februarie că permite restituirea a 52 de volume de carte în limba franceză (46 de titluri) aduse de dvoreanul podolean Petro Zenkovici, iar încă unul: *Romans de Voltaire*, Paris, 1800, fiind găsită interzisă, urma, conform articolului 92 al regulamentului Cenzurii, sau să fie reînvoiasă peste hotare, sau predată comitetului¹⁷⁹. P.I. Fiodorov a expediat la 4 mai guvernatorului civil al Podoliei o solicitare de informare a dvoreanului despre decizia Comitetului de cenzură, iar ultimul a expediat solicitarea Judecătoriei județului Moghilev, unde figura că locuiește nobilul rus. Însă în răspunsul din 16 august, Judecătoria comunica că nu a reușit să dea de Zenkovici la locul de trai al acestuia¹⁸⁰.

Sigur că cărțile aduse de aceștia cel mai probabil era ulterior scoase de pe teritoriul Basarabiei, fără a avea o anumită circulație în provincie. La fel,

¹⁶⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 8.

¹⁶⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 9-10.

¹⁷⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 11.

¹⁷¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1941, f. 13, 15.

¹⁷² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 11.

¹⁷³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 13.

¹⁷⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 14-15.

¹⁷⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 53-54.

¹⁷⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 55. Decizia preliminară a Comitetului venea după 34 de zile, iar cea finală după 222 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

¹⁷⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 46 verso.

¹⁷⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3681, f. 45.

¹⁷⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 23.

¹⁸⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 28.

probabil, și cărțile vest-europene aduse prin hotarul vestic al Basarabiei de diverși militari ruși, de regulă ofițeri, sau rudele acestora, care în virtutea serviciului se aflaseră peste hotarele imperiului, și reveneau temporar, sau complet în localitățile de dislocare a unităților din care făceau parte. Astfel de cazuri aveau loc în general în perioadele aflării armatei ruse în Principatele Române și de retragere a acesteia peste Prut.

Aducem în continuare, ca exemplu, câteva cazuri, pe care le-am depistat, și se referă cronologic la perioada retragerii trupelor ruse, după ocupația Principatelor din 1828-1834.

Astfel, guvernatorul civil al Basarabiei expedia la 27 octombrie 1834 Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg la solicitarea acestuia, o serie de cărți în limbi străine, aduse în Basarabia de comandantul diviziei a 17-a de infanterie, general-locotenentului baronul I.F. Dellingshausen, care participase activ la acțiunile militare din timpul războiului ruso-turc din 1828-1829 dar și la înăbușirea răscoalei poloneze din 1830-1831. Răspunsul Comitetului a venit abia la 5 iulie 1835 și specifică că șase cărți pot fi returnate, fiind găsite admisibile, iar lucrarea *Observations sur diverses questions d'Economie politique* (de Emile De Girardin) a fost reținută conform articolului 98, fiind declarată interzisă¹⁸¹. Guvernatorul l-a informat la 1 august 1835 pe general-locotenentul baronul I.F. Dellingshausen despre decizia Comitetului, returnându-i cărțile admise¹⁸². La 29 august 1835 responsabilii diviziei cantonate în cetatea Bender, îl informau pe P.I. Fiodorov despre faptul că au transmis cărțile respective proprietarului¹⁸³.

Fiica locotenent-colonelului Barozzi, revenită și ea la 5 ianuarie 1835 din Principate prin Vama din Sculeni, aducea cu sine 36 cărți în limbi străine (în special franceză), pe care s-a obligat să le prezinte guvernatorului civil al Basarabiei. Comitetul de cenzură i-a solicitat la 3 mai 1835 lui P.I. Fiodorov raportul în conformitate cu articolul 130 și 131 a Regulamentului de Cenzură, pe care nu l-a primit în timp¹⁸⁴. Ca urmare, guvernatorul expedia la 20 mai 1835 Poliției orașului Chișinău dispoziția de a o informa pe fiica locotenent-colonelului Barozzi să prezinte cărțile¹⁸⁵.

În cele din urmă, guvernatorul a primit cărțile, iar la 20 noiembrie 1835 a expediat lista acestora Comitetului de Cenzură Străină¹⁸⁶. Comitetul de cenzură încuviința la 9 decembrie 1835 returnarea cărților, cu excepția a două cărți. Prima, *Du système permanent de l'Europe a l'égard de la Russie et des Affaires de L'Orient* de D. Pradt, Paris 1828, găsită a fi interzisă, urma a fi reîntoarsă peste hotare, sau predată Bibliotecii comitetului. Cea de-a doua – *Méditation sur le mausolée d'un Souverain*, urma să-i fie expediată comitetului pentru examinare, întrucât nu-i era cunoscută¹⁸⁷. P.I. Fiodorov a solicitat la 6 ianuarie 1836 Poliției orașului Chișinău să o informeze pe proprietară despre decizia comitetului, și să-i ceară să se determine în privința cărții interzise¹⁸⁸. Ulterior, fiica lui Barozzi a încuviințat expedierea cărții interzise comitetului, lucru realizat de viceguvernatorul Basarabiei, în lipsa guvernatorului, alături de cartea necunoscută¹⁸⁹.

Vama din Sculeni îi expedia lui P.I. Fiodorov la 21 decembrie 1835 și catalogul cu cinci titluri de carte străină aduse de un alt militar rus revenit din Principate, locotenentul Mihail Scordâli, pe care acesta îl retrimite Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg la 4 ianuarie 1836¹⁹⁰. Vama din Sculeni îl informa din nou la 5 ianuarie 1836 pe guvernator că locotenentul Mihail Scordâli a adus la 4 ianuarie de peste hotare încă câteva titluri de carte „străină”, în special în limba franceză¹⁹¹. Comitetul de cenzură străină din Sankt Petersburg îi scria lui P.I. Fiodorov la 13 februarie 1836 că a primit de la vice-guvernatorul Basarabiei lista cărților aduse de peste hotare de locotenentul Mihail Scordâli și că pot fi returnate, fiind găsite „permise”¹⁹².

Desigur, fiind vorba de militari, pe lângă cazuri particulare, găsim documentate și cazuri colective. Astfel, la ofițerii din regimentul de ulani din Olviopol, revenit din Principate, la trecerea hotarului prin Carantina de la Leova, au fost depistate o serie de cărți vest-europene. Comandantul regimentului, locotenentul Krusenstern îi raporta la 4 ianuarie 1835 lui P.I. Fiodorov, ca răspuns la adresa acestuia din 20 decembrie 1834, că toate

¹⁸¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 39-39 verso.

¹⁸² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 40-41.

¹⁸³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 83.

¹⁸⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 21.

¹⁸⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 22-22 verso.

¹⁸⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 24-24 verso.

¹⁸⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 116.

¹⁸⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 117.

¹⁸⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 117 verso - 118.

¹⁹⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 123-124 verso.

¹⁹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 2.

¹⁹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 1.

cărțile aflate la militarii din regimentul său au fost predate oficialilor punctului vamal Leova¹⁹³. După ce a expediat la 1 martie 1835 două titluri de carte, deoarece nu figurau în listele existente de cărți „interzise” sau „permise”, Comitetul de cenzură din Sankt Petersburg îi comunica la 26 aprilie 1835 lui P.I. Fiodorov că ambele, una în limba poloneză „Solovei”, iar cealaltă o enciclopedie în 12 volume în limba germană, s-au dovedit a fi interzise. În conformitate cu articolul 92 al Regulamentului de cenzură cărțile puteau fi returnate peste hotare sau reținute în biblioteca comitetului¹⁹⁴. P.I. Fiodorov îl va informa despre acest lucru pe comandantul regimentului de ulani la 21 mai 1835¹⁹⁵. În același sens menționăm că punctul vamal Leova îi expedia la 11 mai 1836 guvernatorului militar șase cataloage cu cărțile aduse de peste Prut de ofițerii regimentului de pușcași din Podolia¹⁹⁶, la fel revenit din Principate. Acest fapt demonstrează că afinitatea ofițerilor ruși față de literatură franceză, și cea vest-europeană în general, nu era un fenomen singular.

Situația se va repeta după izbucnirea în Principatele Române a Revoluției din 1848, pentru înăbușirea căreia, prin înțelegerea ruso-otomană, armatele imperiale țariste vor ocupa până în 1851 Moldova. După înăbușirea mișcării revoluționare, soțiile ofițerilor ruși „invadează” Iașii, și doar odată cu declanșarea *campaniei ungare* încep a reveni în Imperiul Rus, în dese rânduri aducând cu sine literatură franceză achiziționată de la negustorii de cărți ieșeni. Astfel, în cadrul trupelor trimise în Principate în 1848 se afla și general-locotenentul G.H. Gasford¹⁹⁷. În iunie 1849, sub comanda generalului A.N. Lidereș, acesta trece în Transilvania habsburgică și participă la înăbușirea răscoalei ungare. Soția acestuia, aflată în vizită la Iași, nu-l însoțește în această campanie militară, ci revine în Imperiul Rus, aducând cu sine, după cum îl informa la 25 iunie 1849 vama de la Sculeni pe P.I. Fiodorov, 10 cărți în limbi „străine”¹⁹⁸. Guvernatorul militar a expediat la 20 iunie 1849 lista cărților Comitetului de Cenzură din Sankt Petersburg, răspunsul căruia din 7 au-

gust 1849 stipulând că acestea s-au dovedit a fi „permise”¹⁹⁹.

General-locotenentul F.F. Moller, comandant al Diviziei a 14-a de infanterie, a participat la *campania ungară* în cadrul corpului de armată a generalului A.N. Lidereș. Și din nou, vama de la Sculeni îl informa la 9 iulie 1849 pe guvernatorul militar de Basarabia că soția acestuia, Alexandra, a trecut vama la 8 iulie aducând cu sine 36 de cărți în „limbi străine”. Comitetul de Cenzură din Sankt Petersburg îi scria la 30 iulie 1849 guvernatorului militar al Basarabiei că în lista primită de la acesta a fost depistată lucrarea necunoscută: *Les enfants célèbres*, de Michel Masson (ediția a treia, Paris 1848), care urma să fie expediată pentru examinare. Restul cărților erau admise²⁰⁰. Ca urmare P.I. Fiodorov îi expedia la 10 februarie 1850 șefului administrației orașului Odesa solicitarea de a transmite cartea Comitetului Cenzurii Străine din Odesa²⁰¹. În răspunsul din 10 iunie 1850, Cancelaria șefului administrației orașenești a orașului Odesa îl informa pe P.I. Fiodorov că cartea a fost expediată Comitetului de Cenzură Străină din Odesa²⁰².

Locotenent-colonelul M.I. Daragan²⁰³, participant și el în *campania ungară* din 1849 în cadrul corpului al 5-lea de infanterie, este cunoscut pentru faptul că a lăsat posterității o lucrare de analiză militar-istorică a evenimentelor în cauză, cu schițe memorialistice (Дарган 1859). Soția acestuia, revenită și ea din Principate, după cum rezultă din adresa vămii de la Sculeni către guvernatorul militar al Basarabiei din 23 iulie 1849, a adus cu sine 4 cărți în „limbi străine”²⁰⁴. Guvernatorul militar al Basarabiei remitea lista cărților Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg la 31 iulie, iar în răspunsul din 24 august cenzorii constatau că cărțile erau „permise”²⁰⁵.

În *campania ungară* din 1849 a participat și un alt ofițer rus, general-maiorul N.V. Adlerberg, aflat în corpul al 3-lea de infanterie al general-locotenentului F.V. Riediger. O găsim și pe soția acestuia, revenind la 25 iulie în Imperiul Rus prin

¹⁹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 4.

¹⁹⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 19.

¹⁹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 20-20 verso.

¹⁹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2790, f. 50.

¹⁹⁷ În 1833 acesta mai fusese în Principate, în componența corpului auxiliar de armată a general-adjutantului P.D. Kiselev, trimis pentru a susține pe otomani în timpul răscoalei viceregelui Egiptului.

¹⁹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 20.

¹⁹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 21, 23.

²⁰⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 28.

²⁰¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 29.

²⁰² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 30.

²⁰³ M.I. Daragan este și autorul lucrării «Военно-статистическое обозрение Бессарабской области» (Санкт-Петербург 1849).

²⁰⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 31.

²⁰⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 35.

vama de la Sculeni cu 11 cărți în „limbi străine”²⁰⁶. Guvernatorul militar al Basarabiei a expediat la 11 august 1849 Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg lista cărților aduse, iar răspunsul din 7 septembrie 1849 preciza că cărțile s-au dovedit a fi din categoria celor „permise”²⁰⁷.

Toate aceste cazuri ne vorbesc despre faptul că în Imperiul Rus literatura franceză era distribuită insuficient, iar Principatele reprezentau o sursă atractivă de procurare a acesteia. Se observă, de asemenea, din titlurile prezentate în listele vamale alcătuite pentru organele de cenzură, că în marea lor majoritate cărțile vest-europene aduse pe teritoriul Basarabiei, constituiau scrieri literare și enciclopedice, care erau aduse cu scopul lecturii recreative și/sau completarea bibliotecilor personale. Dar întâlnim cazuri când cărțile vest-europene erau aduse și cu scopuri științifice și profesionale. Vom enumera câteva înscrisuri de astfel de cazuri:

La 30 noiembrie 1835 vama din Sculeni îi expedia guvernatorului civil lista cărților aduse în Basarabia de supusul olandez Wilhelm Nicolaus Betling, doctor în filozofie, pe care acesta o expediază la 16 decembrie Comitetului de Cenzură de la Sankt Petersburg²⁰⁸.

La 23 august 1840 vama din Sculeni îl informa pe guvernatorul civil al Basarabiei precum că asistentul de farmacist Ignat Weinberg a adus de peste hotare cu sine un cufăr de 84 de cărți în limbile germană, franceză și latină, pe care s-a obligat să le prezinte guvernatorului²⁰⁹. După ce a primit lista acestora, Comitetul de Cenzură a încuviințat la 2 octombrie 1840 restituirea cărților lui Ignat Weinberg, ele fiind găsite „permise”²¹⁰.

La 8 aprilie 1845 oficialii vămii Gusiatsinsk, de la hotarul cu Imperiul Habsburgic din gubernia Podolia, îl informau pe P.I. Fidorov despre faptul că i-a permis supusului austriac Karl Menkis, în conformitate cu decizia Comitetului de Miniștri din 6 aprilie 1843, să introducă în Basarabia 128 de cărți în „limbi străine” în domeniul medicinei, cu condiția ca acestea să le prezinte guvernatorului timp de trei luni²¹¹. Sosind la Chișinău, Karl

Menkis predă cărțile Cancelariei guvernatorului militar, însă la 24 aprilie îi solicită lui P.I. Fidorov să-i fie restituite, întrucât avea nevoie să plece în orașul Kiev, pentru a susține examenul de licență în medicină, cu angajamentul de a le prezenta odată sosit spre examinare Comitetului de Cenzură din acest oraș²¹². Guvernatorul îi eliberează cărțile, informând în această privință Comitetetele de Cenzură din Kiev și Sankt Petersburg²¹³.

În concluzie, putem afirma că cartea vest-europeană a circulat în Basarabia în virtutea predilecției societății basarabene, dar și a celei ruse în general, față de cultura și literatura franceză, față de spiritul sintetic al literaturii de cultură generală și celei științifice a germanilor etc. Desigur, pe lângă aceste argumente, urmează a fi amintit și faptul că sudul Basarabiei a fost colonizat cu etnici germani, elvețieni, polonezi, bulgari etc., lucru care nu avea cum să nu genereze o cerință sporită față de această literatură. Fiind o provincie de hotar căile de pătrundere a literaturii occidentale în Basarabia erau multiple, fie pe uscat din Principatul Moldovei sau Imperiul Habsburgic, fie pe mare, din restul Europei. Nu trebuie uitat faptul că în apropierea sa se afla Odesa, un oraș-port cosmopolit, centru al comerțului european al Imperiului Rus de la Marea Neagră. Desigur controlul guvernamental rus, care urmărea prevenirea pătrunderii „ideilor dăunătoare”, limita într-o măsură mare dimensiunile circulației cărții vest-europene în Basarabia.

Sistemul de control gândit de guvernul rus, crea incomodități substanțiale atât călătorilor, cât și funcționarilor obligați să îndeplinească activități în serviciul cenzurii. În Basarabia el servea numai bine pentru ruperea legăturilor culturale și spirituale cu românii de peste Prut, astfel că percepția negativă asupra dominației ruse își va avea în limitarea dreptului la accesul liber la literatura „străină” un argument important, care va pătrunde adânc în mentalitatea colectivă, e adevărat, doar în acea a populației cunoscătoare de carte. Eforturile cenzurii ruse aveau, ca urmare, a se confrunta cu circulația clandestină a lucrărilor interzise, care va căpăta dimensiuni alarmante în Basarabia, dar și în restul teritoriilor imperiului, provocând noi și noi, dar inutile, eforturi legislative și punitive.

²⁰⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 37.

²⁰⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5343, f. 41.

²⁰⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2259, f. 102-103 verso.

²⁰⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 41.

²¹⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3460, f. 43. Decizia Comitetului venea după 41 de zile din data expedierii listei de către oficialii vamali.

²¹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 20-20 verso.

²¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 23.

²¹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 24-25.

Bibliografie

- Bezviconi 1943:** G.G. Bezviconi, Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru, vol. II (București 1943).
- Cernovodeanu 2006:** P. Cernovodeanu ș.a., Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Serie nouă, vol. III (1831-1840) (București 2006).
- Constantin, Negrei, Negru 2011:** I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, Ioan Pelivan părinte al mișcării naționale din Basarabia (București 2011).
- Danilov 2005:** M. Danilov, Cenzura în Basarabia. Contextul imperial și specificul local (1812-1918). In: (coord. M. Petcu) Cenzura în spațiul cultural românesc (București 2005), 115-156.
- Danilov 2008:** M. Danilov, Mișcarea biblică în Basarabia. Contextul imperial și specificul local. Tyragetia s.n. 2, vol. II (XVII), 2008, 239-250.
- Danilov 2011:** M. Danilov, Cenzură, carte și bibliotecă (sec. al XIX-lea). Tyragetia s.n. 2, vol. V (XX), 2011, 249-250.
- Elliot 1839:** C.B. Elliot, Travels in the three great empires of Austria, Russia, and Turkey, vol. I (Philadelphia 1839).
- Emilciuc 2012:** A. Emilciuc, Cadrul legal al circulației cărților vest-europene în Imperiul Rus (1721-1917). Tyragetia s.n. 2, vol. VI (XXI), 2012, 9-28.
- Levit 1981:** E. Levit, File vechi necunoscute... Contribuții științifico-documentare la istoria literaturii și culturii moldovenesti (Chișinău 1981).
- Lupan 2010:** Șt. Lupan, Despre biblioteca contelui Alexandru Sturdza (cercetare istorico-bibliografică). Tyragetia s.n. 2, vol. IV (XIX), 2010, 137-142.
- Morton 1830:** E. Morton, Travels in Russia and a residence at St. Petersburg and Odessa, in the years 1827-1829 (London 1830).
- Tomuleț, Maftei 2006:** V. Tomuleț, M. Maftei, Instituirea carantinei din Ismail (1812-1818). Tyragetia XV, 2006, 194-200.
- Грама 1990:** Д.К. Грама, Передовая зарубежная общественно политическая литература в Молдавии (конец XVIII - первая половина XIX вв.). В сб.: Библиотечно-библиографическая деятельность и история книги в Молдавии (Кишинев 1990).
- Лущик 2003:** С. Лущик, Книжный знак как исторический документ. К истории бибблиофильства в Одессе. В: «Дерибасовская – Ришельевская»: Литературно-художественный, историко-краеведческий иллюстрированный альманах, № 14 (Одесса 2003), 22-43.
- Неболсин 1835:** Г. Неболсин, Статистические записки о внешней торговле России, часть II, (Санкт-Петербург 1835).
- Полевщикова 2007:** Е.В. Полевщикова, Библиотека Ришельевского лицея в 1817-1828 гг. (по материалам Государственного Архива Одесской Области). В: Вісник Одеського Національного Університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, том 12, вип. 4 (Одеса 2007), 29-95.
- Полевщикова 2011:** Е.В. Полевщикова, Французы в книжной торговле Одессы в первой половине XIX в. (по материалам книготорговых каталогов). В: Вісник Одеського Національного Університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, том 16, вип. 1/2 (5/6) (Одеса 2011), 94-109.
- ПСЗРИ 1830а:** ПСЗРИ, собр. I, т. XXIX, 1806-1807 г. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830б:** ПСЗРИ, собр. II, т. III, 1828 г. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1832:** ПСЗРИ, собр. II, т. VI, 1831 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1832).
- ПСЗРИ 1839:** ПСЗРИ, собр. II, т. XIII, 1838 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1839).
- ПСЗРИ 1840:** ПСЗРИ, собр. II, т. XIV, 1839 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1840).
- ПСЗРИ 1842:** ПСЗРИ, собр. II, т. XVI, 1841 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1842).
- ПСЗРИ 1844:** ПСЗРИ, собр. II, т. XVIII, 1843 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1844).
- ПСЗРИ 1849:** ПСЗРИ, собр. II, т. XXIII, 1848 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1849).
- Семенова 2004:** А.В. Семенова, Книги эпохи просвещения и формирование идеологии декабристов. В: Сб. Книга в России XI-XX вв., выпуск 21 (Санкт-Петербург 2004).
- Сборник 1862:** Сборник Постановлений и Распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год (Санкт-Петербург 1862).
- Свиньин 1867:** П. Свиньин, Описание Бессарабской области в 1816 году. В: Записки Одесского общества истории и древностей, т. VI (Одесса 1867), 175-320.

Фельдман 2003: В. Фельдман, Фонд А.Г. Строганова в Научной библиотеке Одесского национального университета им. И.И. Мечникова. В: «Дерибасовская – Ришельевская»: Литературно-художественный, историко-краеведческий иллюстрированный альманах, №21 (Одесса 2003), 6-14.

West-European books in Bessarabia: ways of distribution and government oversight (1812-1862)

Abstract

In addressing the issue of the circulation of West-European books in Bessarabia we analyzed especially archival sources, mainly the Fund 2 – The Office of the Governor of Bessarabia, of the National Archive of Republic of Moldova, which contains relevant information on ways of distribution of West-European literature and governmental measures adopted in order to prevent the public access to the works which violated the Russian law of censorship.

The cases we review in the article prove the fact that French, German or English literature was insufficiently distributed in the Russian Empire, and that's why Romanian Principalities, or Hapsburg Empire were an attractive source of purchasing it. From the analysis of the titles filled in the customs-blanks that were sent to Censorship Committee for Foreign Books in Sankt Petersburg, we noticed that the most West-European books reaching Bessarabia were literary and encyclopedic writings that were brought for the purpose of recreational reading and/or the completing of personal libraries. But there were also cases when West-European books were brought for scientific and professional purposes.

In conclusion, we can say that West-European books circulated in Bessarabia due to predilection of local society for the French and German literature. Of course in addition to these arguments, it is to be reminded that southern Bessarabia was colonized by Germans, Swiss, Polish, Bulgarians, etc., something which definitely generated greater demand for this kind of literature. Being a border province Bessarabia had multiple ways of penetrations of western writings, either by terrestrial ways, from the Hapsburg Empire or Romanian Principalities, or by sea – from the rest of Europe. Also very close to Bessarabia there was situated the city port of Odessa, a cosmopolitan center of the Russian Empire's international trade on the Black Sea. However, we shall mention that the Russian government control, meant to prevent the intrusion of „harmful ideas”, limited to a large extent the circulation of West-European books in Bessarabia.

Западноевропейские книги в Бессарабии: пути распространения и правительственный надзор (1812-1862)

Резюме

При рассмотрении вопроса о распространении западноевропейских книг в Бессарабии мы проанализировали в основном архивные источники, главным образом Фонд 2 – «Канцелярия губернатора Бессарабии» Национального архива Республики Молдова, который содержит информацию о путях распространения западноевропейской литературы и о правительственных мерах, принятых для предотвращения общественного доступа к книгам, подпадающим под действие российского закона о цензуре.

Случаи, которые мы рассматривали в этой статье, свидетельствуют о том, что продававшаяся в Российской империи французская, немецкая или английская литература не покрывала существовавшего на неё спроса, а потому румынские княжества, а также Габсбургская империя, были привлекательным источником для её покупки. Из названий книг, фигурирующих в таможенных формулярах, отправлявшихся в Комитет иностранной цензуры в Санкт-Петербурге, можно заметить, что большинство западноевропейских книг, находившихся в обращении в Бессарабии, были литературными и энциклопедическими сочинениями, которые привозились для развлекательного чтения и/или пополнения личных библиотек. Но были и случаи, когда западноевропейские книги привозились в научных и профессиональных целях.

В заключение можно сказать, что западноевропейские книги находили спрос в Бессарабии благодаря приверженности местного общества к французской и немецкой литературе. В дополнение к этому необходимо заметить, что Южная Бессарабия была колонизирована немцами, швейцарцами, поляками, болгарами и т.д., что также было причиной повышенного спроса на западноевропейскую литературу. Существовало несколько путей проникновения западноевропейских книг в Бессарабию: либо по суше, из румынских княжеств или Габсбургской империи, либо по морю из остальных стран Европы. Кроме того, очень близко к

Бессарабии располагался главный центр международной торговли Российской империи на Черном море – город-порт Одесса, известный своим космополитическим населением. Тем не менее, следует отметить, что правительственный надзор, имевший целью предотвращение проникновения «вредных идей», в значительной мере ограничивал распространение западноевропейских книг в Бессарабии.

28.01.2013

Dr. Andrei Emilciuc, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 august, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova